

Periodiek

Historische Kring Maarssen, 48^e jaargang
nr. 1 - 2021

MET O.A.:

CRIMINALITEIT

in Stichtse Vecht

DE FIRMA
VERDONK

EEN KOSTELIJK
GESCHENK AAN
MAARSSSEN;

een weiland dat altijd groen blijft!

Voor erkend scharrelees

Slagerij
Dorresteyn
sinds 1882

Nassastraat 4
Tel. 0346 - 561219
Maarssen

RADIO - T.V.
ELECTR. HUISHOUDELIJK

+ VOORDEEL + VAKMANSCHAP

+ KWIEKE SERVICE

radio en t.v. speciaalzaak

elektron

Nassastraat 9-11,
3601 BA Maarssen
telefoon: 0346-562081

Bij ons is iedereen welkom
waar de fiets ook vandaan komt.

Nassastraat 99, Maarssen
Telefoon: 0346-760760

info@honigtweewielerspecialist.nl
www.honigtweewielerspecialist.nl

f VOLG ONS OP FACEBOOK
WWW.FACEBOOK.COM/HONIGTWEEWIELERSPECIALIST

VAN VREDENDAAL & ZN

aannemersbedrijf restauratiewerken

anno 1911

Harmonieweg 1 3603 BN Maarssen

info@vanvredendaalenzn.nl 0346 561356
www.vanvredendaalenzn.nl 06 12 961 465

colofon

Opgericht op 11 september 1972, opgenomen in het verenigingsregister bij de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Utrecht en Omstreken onder nummer 301763120000.

Voor informatie en contact met HKM:

Website www.historischekringmaarsse.nl en
e-mail: secretaris@historischekringmaarsse.nl

Interim bestuur:

Hans Kuijl, voorzitter
Rob Franse, vicevoorzitter
Arie van Ginkel, secretaris
Postbus 90, 3600 AB Maarssen, tel.: 0346-564168,
e-mail: secretaris@historischekringmaarsse.nl
Ronald van Tongeren, penningmeester
Hans van Bommel, Bert de Ruiter.

Ledenbeheer:

Jantien de Ruiter
e-mail: ledenbeheerhkm@ziggo.nl tel.: 0346-563599

Ereleden:

Mevr. G.M. Willekes-van Putten (24-02-2000), J.H. Sagel (22-02-2001), B. de Ruiter (21-02-2002), mevr. M.C. Hatzmann-Scheltema (23-02-2006), B. Visschedijk (26-02-2009), mevr. A. Wolters-Dekkers (03-03-2011), H. Blaauw (06-03-2014)

Leden van verdienste:

Drs. W. Smits (10-02-1994), mevr. A.P. van Haaften-van Rijswijk (26-02-2015), mevr. R. Tjhuis (10-03-2016)

Redactie Periodiek:

Jan Simonis (voorzitter), Arjan van Weele (secretaris),
Piet Gentenaar, Bert de Ruiter, Ria Tjhuis.

Kopij zenden aan: Jan Simonis,

e-mail: bestuur4@historischekringmaarsse.nl

Voor verkoop losse nummers: Bert de Ruiter, Nic. Maesstraat 6,
tel. 0346-563599

Lidmaatschap:

Het lidmaatschap kost € 15 per jaar. Opzeggen kan alleen vóór het einde van het kalenderjaar. Voor meer informatie en aanmelden als lid van de Kring zie de website of neem contact op met Jantien de Ruiter, Nic. Maesstraat 6, 3601 DR Maarssen, tel.: 0346-563599 en e-mail: ledenbeheerhkm@ziggo.nl

Eventuele stortingen op ons rekeningnummer
NL93INGB0002907376 t.n.v. Penningmeester HKM.

Vormgeving en productie:

Topic Creatieve Communicatie, Wierden.

inhoud

- 3 Colofon en Inhoud
- 4 Kringnieuws
- 6 Criminaliteit in Stichtse Vecht (1530-1811) Deel 1
- 15 Ten zwaarde verwezen
- 22 De wandeling van De Pijper in 1916, een terugblik Deel 12
- 24 Een kostelijk geschenk aan Maarssen; een weiland dat altijd groen blijft!
- 33 De firma Verdonk
- 36 Uit de Oude Schoenendoos Deel 85
- 38 Oproep nieuw redactielid

op de cover

Uitsnede uit de prent 'Ligtekoyen geyl van minnen/ Brengt men daer se moeten spinnen' Ingekleurde prent van Dirk Kemink, circa 1750. Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

Kringnieuws

Het overnemen van artikelen en afbeeldingen zonder toestemming van de redactie is niet toegestaan. De inhoud van de artikelen is voor verantwoording van de auteur. U kunt kopij voor het volgende nummer inleveren vóór 15 maart 2021.

De Historische Kring Maarssen heeft al het mogelijke gedaan om de eventuele rechthebbenden op beeld en/of tekst in dit Periodiek te achterhalen. Indien u meent aanspraak te kunnen maken op dergelijke rechten, verzoeken wij u contact op te nemen met het bestuur via de secretaris.

Nieuwjaarswens

Het bestuur van de HKM wenst alle leden van de Kring een voorspoedig 2021 in goede gezondheid. Wij hopen dat we ook in het nieuwe jaar weer op uw steun en belangstelling voor onze activiteiten mogen rekenen.

Criminaliteit in de Vechtstreek

In deze editie van ons tijdschrift gaat de bijzondere aandacht uit naar het thema criminaliteit in de Vechtstreek in vroegere eeuwen (1530-1811). Wij zijn verheugd dat de Historische Kring Breukelen in de persoon van Jos Odekerken medewerking verleende aan de verzorging van dit thema. Jos beschrijft de zeventiende-eeuwse procesgang inzake de moord op de herbergier van de dorpsherberg De Croon in Breukelen. Wally Smits van de Historische Kring Maarssen behandelt uitspraken van het Hof van Utrecht die betrekking hebben op inwoners van plaatsen die nu in de gemeente Stichtse Vecht liggen. Deel 2 van deze bijdrage, handelend over de doodstraf, zal in het volgende Periodiek verschijnen. Los van dit thema besteden wij in dit nummer ook aandacht aan een opmerkelijke gebeurtenis in Maarssen: de schenking door Kees Spelt van het weiland bij de boerderij Elsenburg aan de Stichting Het Utrechts Landschap.

Lezingen, ALV en excursie

Wetende dat u dit in februari 2021 pas zult lezen,

is het, dit schrijvende in het begin van de lockdown half december 2020, natuurlijk niet mogelijk om precies aan te geven wat er wel en niet door zal gaan in het eerste halfjaar van 2021. Op dit moment is duidelijk dat de Algemene Ledenvergadering (ALV) van 25 februari niet door zal gaan. Wellicht is er nu u dit leest meer duidelijkheid. Lees vooral de e-mail HKM – ACTUEEL en volg onze website <https://www.historischekringmaarsen.nl>

Wij blijven ons inspannen voor het uitdragen van de historie van onze mooie gemeente onder andere door het uitbrengen van dit Periodiek. Daarnaast is het goed om te vermelden dat we met twee nieuwe initiatieven bezig zijn: de nieuwe beeldbank en het jubileumjaar 2022/2023. Beide initiatieven zijn veelbelovend van start gegaan. We hopen u daarover op niet al te lange termijn nader te informeren.

Nelleke Hendrikse verlaat de redactie

Nelleke heeft ons laten weten dat zij de redactie van het Periodiek gaat verlaten. Zij is meer dan tien jaar lid geweest van de redactie. Wij zullen haar missen, niet alleen vanwege haar werk voor het Periodiek, maar ook vanwege haar aimabele persoonlijkheid. Nelleke, bedankt voor de zorgvuldige correctie van de kopij al die jaren en voor je wijze inbreng in de redactievergaderingen. Wij hebben helaas slechts in kleine kring van onze waardering blij kunnen geven, maar hopen als de coronamaatregelen voorbij zijn, dat nog eens meer uitgebreid te kunnen doen.

Schenkeningen

Wij kregen van Kees Spelt een prachtige afdruk van het veilingbiljet van de buitenplaats Elsenburg uit 1810. Zie ook het artikel 'Een kostelijk geschenk aan Maarssen' in dit Periodiek. We ontvingen van Jorien Hondorp een doos met een aantal oude 8mm films, gemaakt door haar vader. Eén ervan hebben we al gedigitaliseerd met medewerking van de firma Nelidor in Vianen en opgenomen in ons archief. Deze bevat beelden

van een aantal winkeliers in Maarssen en ook van een voetbalwedstrijd tussen LTF1 en LTF2 in 1952. Momenteel bestuderen we de andere films om te beoordelen of zij ook in ons historisch archief opgenomen kunnen worden. Alle gevers hartelijk dank.

Rectificatie

In het artikel 'Van Snaefsburch tot Snavelenburg' in Periodiek nr. 4 van 2020 is sprake van 'het verplaatsen van de schuilkerk uit Maarsseveen naar Berestein' (p.128). Dat is een verschrijving: de kerk werd verplaatst vanuit Maarssenbroek.

Blij met uw e-mailadres!

Van veel leden is het e-mailadres bij ons bekend, maar nog lang niet van alle leden. Dat is jammer, want wij kunnen veel kosten besparen als wij niet per post maar per e-mail berichten aan u kunnen sturen. Heeft u dit jaar het verzoek tot betaling van het lidmaatschap per post ontvangen, dan is uw e-mailadres nog niet bij ons bekend. Graag doen wij daarom de oproep uw e-mailadres aan ons bekend te maken. Stuur s.v.p. een e-mail aan Jantien de Ruiter en vermeld daarin uw naam, woonadres en e-mailadres. Het e-mailadres is ledenbeheerhkm@ziggo.nl
Hartelijk dank voor uw medewerking.

Beeldbank HKM

De verzameling afbeeldingen in de beeldbank groeit gestaag. De werkgroep heeft al vele duizenden foto's over de geschiedenis en ontwikkeling van Maarssen benoemd en gearchiveerd. De afbeeldingen worden gebruikt voor lezingen, plaatsing in het Periodiek en in andere publicaties. In de toekomst zullen ook wisselende selecties van foto's te zien zijn op onze website. Er zullen bij onze leden vast nog historisch interessante foto's in albums zitten of al op een computer staan die een plek verdienen in onze beeldbank. Wij komen graag bij u langs met een scanner of memorystick om zo uw foto's beschikbaar te maken voor de beeldbank. Heeft u ook foto's die u ter beschikking wilt stellen, neem dan contact op met Piet Gentenaar. Mail: gentgrif@ziggo.nl; telefoon 0621288585.

50-jarig jubileum Historische Kring Maarssen Gevraagd: hulp bij organisatie jubileum

U weet het misschien nog niet en het lijkt ook ver weg, maar op 11 september 2022 bestaat onze Historische Kring vijftig jaar en dat gaat gevierd worden met een heel jaar vol activiteiten. Ervan uitgaande dat we de coronacrisis dan achter ons gelaten hebben, hopen we dit jubileum met elkaar groots te kunnen vieren.

Er is al een jubileumcommissie samengesteld die bestaat uit: Rob Franse, Arie van Ginkel, Carlo de Meijer, Wim Schoonderbeek en Linde Marcé. Zij hebben een ruwe schets gemaakt van activiteiten die zij graag willen organiseren, maar dat gaat niet zonder uw hulp.

Wij hebben mensen nodig op allerlei terrein: van het maken van tentoonstellingsmateriaal tot het jureren van een fotowedstrijd, van de verkoop van boeken tot het opruimen na activiteiten en van het samenstellen van lunchpakketten tot de ontvangst van gasten op de openings- en slotdag. Alle hulp is welkom! Geef u daarom op om mee te helpen om dit feest tot een succes te maken via ons e-mailadres: jubileumhkm@gmail.com
Zodra we uw aanmelding hebben ontvangen, gaan we met u in overleg hoeveel tijd u heeft en waarmee u ons zou kunnen en willen helpen.

Uw hulp is nodig

De redactie van het Periodiek streeft naar een gevarieerde samenstelling van elke aflevering, ook wat betreft de aandacht voor de verschillende kernen. Daar kunnen wij uw hulp bij gebruiken. Wij zoeken daarom vrijwilligers uit Tienhoven, Oud-Maarsseveen, Molenpolder en Maarssenbroek die op diverse manieren kunnen en willen meewerken aan ons tijdschrift. Wij denken aan het attenderen van de redactie op gebeurtenissen in uw woonkern die van belang kunnen zijn voor de Kring, het schrijven van bijdragen over uw woonkern, het attenderen op of aanleveren van historisch belangrijke foto's of documenten en dergelijke.

Heeft u belangstelling, neem dan contact op met Jan Simonis: telefoon 0346-579439 of per e-mail: bestuur4@historischekringmaarssen.nl ●

Criminaliteit in Stichtse Vecht

(1530 - 1811) Deel 1

Wally Smits

In 1530 stelde Keizer Karel V het Hof van Utrecht in. In het volgende artikel, dat uit twee delen bestaat, wordt een beschrijving gegeven van de uitspraken van dit gerechtshof die betrekking hebben op plaatsen die nu in de gemeente Stichtse Vecht zijn gelegen. Deel 1 gaat over uitspraken van het Hof waarbij de veroordeelden er met een boete, een lijfstraf en/of een verbanning vanaf komen. In deel 2 zal de ultieme straf, de doodstraf in al zijn variaties, behandeld worden.

Centraal geregeld

In de Middeleeuwen kende men een bonte mengeling van rechtspraak. De steden waren over het algemeen redelijk autonoom in het opstellen van rechtsregels, de zogenaamde keuren. Wat in de ene stad streng bestraft werd, werd op een andere plek milder bestraft, zodat de term willekeur hier wel op zijn plaats is. Keizer Karel V, die een groot deel van Europa onder zijn gezag wist te brengen en vanaf 1528 het gezag van de Utrechtse bisschop overnam, wilde hier een eind aan maken en een sterk, centraal gezag invoeren. Hiertoe zette hij ook een uniform rechtsstelsel op en bouwde in de stad Utrecht de dwangburcht Vredenburg om de stad duidelijk te maken dat hij het was die de regels bepaalde en die desnoods met geweld zou afdwingen. De lage rechtspraak, die bij de dorpsgerichten bleef, beperkte zich tot civiele zaken en strafbare feiten die met een boete konden worden afgekocht. Sommige plaatsen hadden ook nog wel de hoge jurisdictie. Hier werd op een goed zichtbare plaats een galg opgesteld.

Voor wat betreft de centrale rechtspraak stelde Karel V in Utrecht het Hof van Utrecht in dat recht sprak namens de keizer. Hier kon men ook in hoger beroep gaan tegen eerdere vonnissen of vermindering van straf aanvragen. In de

beginperiode van het Hof werden de vonnissen voltrokken bij de Vredenburg en na de verwoesting van dit slot gebeurde dit op het Paardenveld. Dit Hof zou vanaf 1530 dienstdoen en bleef ook na de afzwering van Karel V's opvolger Philips II, gedurende de hele periode van de Republiek der Verenigde Nederlanden in functie. Het zou tot de inlijving van de Nederlanden bij Frankrijk in 1811, weliswaar dan onder een andere naam, ongeveer drieduizend vonnissen vellen over overtredingen en misdaden in de provincie Utrecht. Na de inlijving werd het Hof opgeheven en kregen we een andere, meer Frans georiënteerde vorm van rechtspraak.

Zo'n tweehonderd vonnissen hebben betrekking op de plaatsen die nu de gemeente Stichtse Vecht vormen.¹⁾ In 1998 werd door de Afdeling Utrecht van de Nederlandse Genealogische Vereniging een overzicht gepubliceerd van deze vonnissen, de zogenaamde criminele sententies.²⁾ Dit overzicht is niet alleen voer voor genealogen, maar ook voor ieder die belangstelling heeft voor lokale en nationale geschiedenis. Het overzicht beschrijft een totaal van maar liefst 73 soorten delicten en 54 soorten vonnissen. Hoewel een groot aantal van deze delicten en vonnissen geen betrekking heeft op inwoners van Stichtse Vecht, ben ik van mening dat met de beschrijving van deze regio een representatief beeld geschetst kan worden van bijna driehonderd jaar rechtspraak met de bijbehorende veranderingen in het rechtsbesef.

Indeling

Allereerst moet gesteld worden dat de rechtspraak in de periode van het Hof van Utrecht niet gericht was op verbetering van de veroordeelde en zijn of haar re-integratie in de maatschappij. Het merendeel van de vonnissen was gericht op

wraak voor het verstoren van de bestaande of gewilde rechtsorde en diende ook nog eens als afschrikkend voorbeeld (exempel) voor de bevolking. Vonnissen werden dan ook in het openbaar voltrokken. Tot verdere afschrikking werden velen bij de 'Vredenburg' of op het Paardenveld door wurging, radbraking en/of ophanging ter dood gebracht en daarna ook nog eens naar het Zeister Zand gebracht, waar de dode lichamen opgehangen werden om daar goed zichtbaar tot ontbinding over te gaan. Dit lot trof echter niet iedere delinquent. Het merendeel kwam er met een relatief lichte straf vanaf. In alle gevallen moest de beklaagde opdraaien voor de proceskosten en in wat ik gemakshalve maar de 'Categorie 1'-delinquenten noem, kreeg men ook een geldboete. Dit waren de lichte gevallen, waarin de rechtsorde (vrede) wel geschonden werd, maar

Categorie 1: De boete

In deze categorie vinden we de meeste vonnissen. De lezer is gewaarschuwd. Bij vele vonnissen kan verbaasd worden gereageerd op de betrekkelijk lichte straf. We moeten de vergrijpen zien door de bril van de magistraat en de volkscultuur uit die tijd. Zolang de lieve vrede (rechtsorde) niet verstoord werd, werd er met begrip gekeken naar de verdachte. Het merendeel van de aangeklaagden was van lage komaf en daar golden kennelijk andere maatstaven ten aanzien van wat wel of niet kon dan bij de hogere klassen. Als er dan ook nog een bekentenis via een zogenaamde 'akte van submittie' getoond werd, kwam de gedaagde er vaak vanaf met een boete en betaling van de proceskosten.

We beginnen met twee (over een periode van bijna 300 jaar) verkeersboetes. In 1656 had Roe-

Veroordelingen wegens landloperij, waar er honderden van waren, kwamen het meeste voor. De veroordeelden werden in het openbaar gezeseld en bovendien ook nog eens gebrandmerkt en vervolgens verbannen.

dit niet echt als bedreigend werd gezien. 'Categorie 2'-delinquenten werden veel meer gezien als gevaar voor de rechtsorde en werden dan ook meestal bestraft met openbare lijfstraffen en een bijkomende straf zoals verbanning uit de provincie Utrecht. Bij 'Categorie 3'-delinquenten was de rechtsorde in ernstige mate verstoord zoals bijvoorbeeld bij moord. Dit leidde onherroepelijk tot één van de vele vormen van doodstraf. Ik zal hieronder de categorieën 1 en 2 verder uitwerken. De derde categorie komt in deel 2 van dit artikel aan de orde. Het kan natuurlijk ook voorkomen dat iemand een delict pleegde dat ik in Categorie 1 plaats, maar daar bovenop ook nog eens een delict pleegde dat in een andere categorie past. In dat geval werd de beklaagde in de hoogste categorie bestraft. De indeling is van mijn hand.

loff Hendricksz uit Loenersloot met *'sijn waegen en peerden op den Amsteldijck ... excessen gepleegd'*. Welke wordt niet vermeld. Hij kreeg buiten de proceskosten een boete opgelegd van 25 gulden. Bijna 30 jaar eerder (1618) had Anthonis Cornelis Goyerden uit Tienhoven pech. Hij reed met zijn achterwiel over het voorwiel van een andere wagen. In modern Nederlands sneed hij zijn voorganger bij het passeren. Dat zou niet zo'n ramp hoeven zijn, ware het niet dat deze wagen in de sloot terecht kwam en dat de inzittenden een nat pak kregen. Bovendien waren het niet de eersten de besten die in het water vielen, maar de *'maerschalc van Abcoude'* en zijn gezelschap. Anthonis mocht het lieve sommetje van 60 gulden betalen voor zijn gedrag. Wij hebben tegenwoordig soms de indruk dat

Ziet nu 't huys des gerichts in dezen/
 Leer God en Overheden vreesen.
 Het stadhuis op een detail van de
 kinderprent van Dirk Kemink. Het
 rechterhuis met de toren is Hazenberg,
 waar vele gevangenen hun 'voorarrest'
 uitzaten en werden verhoord. Deze
 Dirk Kemink was omstreeks 1750 boek-
 en papierverkoper in de Schoutensteeg
 te Utrecht en wij kennen de naam van
 boekhandel Broese en Kemink tegen-
 over het stadhuis. Collectie Rijksmu-
 seum Amsterdam.

ketters toen massaal de doodstraf kregen. Het is al een probleem om het begrip ketter te omschrijven over een langere periode, want vóór 1580 was het katholieke geloof de norm en daarna het gereformeerde. Voor die tijd was je een ketter als je de Reformatie aanhing, maar daarna was het andersom. Als men zich verre hield van geweld of dreiging daarmee, werd ketterij gestraft met een openbare spijtbetuiing en natuurlijk de bekende boete. Dit overkwam in 1561 Anthonis van Doyenburch uit Utrecht, die aangeklaagd werd wegens het lezen van boeken van Luther. In vermoedelijk 1562 werd Anthonia Willemsdochter, die gehuwd was met de Breukelense koster Jan Dircxz veroordeeld wegens 'heresie' (ketterij). Zij werd verbannen. De gewelddadige ketters komen we uiteraard tegen in de uitwerking van de categorie 3-delinquenten.

Voor ons huidige rechtsgevoel vallen delicten als plichtsverzuim, verzet tegen de rechterlijke macht en oplichting over het algemeen nog wel onder de categorie lichte vergripen. Meer moeite zullen we hebben met de hierna volgende delicten.

In 1643 leverde Jan Cor(neli)sz, jonggezel uit Maarssen, een akte van submissie in bij het Hof waarin hij bekende dat hij Maeychien Eelgis had misbruikt. Als verzachtende omstandigheid voerde hij aan dat, mocht er iets strafbaars zijn aan zijn daad, men toch wel rekening kon houden met het feit dat er van haar *'geseyt wordt niet veel bij haar verstant te weesen'*. Hij kwam ervan af met een geldboete en proceskosten. Men zou zeggen dat later in 1800 onder invloed van de Verlichting toch wel iets anders over vrouwenrechten gedacht werd, maar daar heeft de 25-jarige in Breukelen geboren Elizabeth Mettengang weinig van gemerkt. Na de dood van haar moeder woonde ze bij haar stiefvader Jan Wiedeman in Abcoude. Volgens haar zeggen had hij haar wijsgemaakt dat zij konden trouwen en hebben ze geregeld *'vleeschelijk geconverseerd'*. Voor dit vergriep werd ze, zoals alle gevangenen, in afwachting van haar proces ingesloten in het huis Hazenburgh in Utrecht, dat tot 1832 de rechterkant van het Stadhuis was (zie afbeelding 1).³⁾ Zij werd voor eeuwig uit stad en land van Utrecht

verbannen, dus eigenlijk uit haar sociale milieu verdreven. We zitten hier dus al richting categorie 2, maar nog niet met een openbare strafuitoefening. De vernedering is echter wel duidelijk. Hoe het met de stiefvader afliep, is niet bekend, maar hij hoefde in ieder geval niet voor te komen. Pas in 1809, het Hof sprak nu recht uit naam van koning Lodewijk Napoleon, werd Jan Vergeer uit Breukelen wegens pogingen tot het plegen van *'onnatuurlijke ontugt en verleiding daartoe van anderen'* gedurende 20 jaar uit het Koninkrijk verbannen. Vermoedelijk heeft deze uitspraak te maken met zijn homoseksuele geaardheid en niet met het ontucht plegen met het vrouwelijke geslacht; vandaar de toevoeging *'onnatuurlijke'*.

Als laatste maar in aantal zeker niet het minste komen we bij de *'manslag'* of doodslag. Dit delict komt honderden keren voor in de sententiën. Ook Stichtse Vecht kreeg zijn portie doodslagen te verwerken. Voor de goede orde moet duidelijk zijn dat bij man- of doodslag geen sprake is van doden met voorbedachten rade. Bij moord is dat wel het geval. Veelal gebeurde dit delict na de consumptie van de nodige hoeveelheden jenever of bier in de plaatselijke herberg. Hoewel de uitslag van de zitting bij het Hof gedurende de gehele periode meestal bestond uit een boete en betaling van de proceskosten, voelden vele verdachten zich toch onzeker en vroegen op voorhand alvast gratie of strafvermindering. Jan Henricx uit Themaat moest in 1547 voorkomen wegens de *'nederlach aen de persoon van Claes Hermans'*. Aangezien hij was *'belast'* met een vrouw en twee kleine kinderen vroeg hij of hij vergif-

fenis kon krijgen voor zijn daad en een eventuele boete zou kunnen worden kwijtgescholden. Dit verzoek werd niet gehonoreerd. Het bleef dus bij een boete en het betalen van de proceskosten. Opvallend detail is dat onder de aanwezigen in het huis (herberg) van Peter Dircks in Breukelen, waar de doodslag plaatsvond, ook de *'orgelist'* van de kerk te Breukelen was. Zelfs Jan Aertsz, een arbeider uit Maarssen die Jacob Gerritsz in 1570 bij een ruzie nota bene met een bijl doodsliep, kwam er via een gratieverzoek vanaf met het standaard vonnis.

Als voorbeeld dat lokale historici uit deze bronnen toch weer een klein stapje verder kunnen komen met hun onderzoek naar hun geschiedenis moge het proces van 7 april 1584 dienen. Rijk Govertsz was gedaagde in alweer een proces over messentrekkerij waarbij Claes Henricxs Boschman het leven liet. Die Boschman werd afgeschilderd als een notoire ruziezoeker en Rijk kwam met een boete en betaling van de proceskosten als vrij man weer naar buiten. Voor de huidige molenaars in Vreeland is een interessant

Dronkenschap baard doodslaan quaad/ Daarom men die het hooft afslaat. Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

Klijne dievereij doet verder lopen/ Met geesselen moet men dat bekopen. Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

'wesende een feyt nyet te lijden ofte gedogen in landen van justitie' niet en ook zijn hoofd viel door het zwaard. Het was dus niet op voorhand aan te nemen dat een ordinaire kroeg- of kermisruzie met een sisser zou aflopen. Als er ook maar iets meer te verwijten was, bijvoorbeeld een combinatie met inbraak of meerdere delicten, zat je al snel in de categorie 2 of 3.⁴⁾

Categorie 2: De openbare vernedering

Deze groep veroordeelden moest niet alleen de kosten van het proces betalen, wat zo'n

detail dat de oorzaak van alle ellende een bijeenkomst was in de herberg van Aert Willemsz. Deze bijeenkomst was *'omme een omslach te maecken van zekere ongelden voor onkosten aen de moelen aldaer.'* Vreeland had in 1584 dus al een molen. Of dat een water- of een korenmolen was, vermelden de stukken niet.

Beroerder zag het eruit als het een combinatie van strafbare feiten werd. Dat ondervond Jan Gerritsz alias Jan de Guyt, die nota bene op Palmzondag in 1583 *'zijn beste gedaen heeft omme te vercrachten eene Weyntgen Reyers dochter te Breuckelen'*. Hij had in Ter Aa ook al iemand mishandeld en was in het huis (herberg) van Jasper de Lazarus in Loosdrecht eveneens gewelddadig geweest. Dat vond het Hof toch wel te gortig. Hij zou *'geëxecuteerd ... worden mitten zweerde ende zijn lichaam geset ... worden op een rat ende thoof op een staeck andere ten exempel'* (zie afbeelding 2). Hetzelfde lot onderging Cornelis Cornelisz Poel die in 1592 Gijsbert Petersz in het dorp Maarssen *'een seer leelicken dootslach'* had toegebracht. Deze wreedheid tolereerde het Hof

beetje standaard was, maar werd bovendien nog eens ten overstaan van ieder die dat wilde zien (en wie wilde dat niet in die tijd) in het openbaar geselsd en vervolgens verbannen: in het begin uit Stad en Lande van Utrecht, maar ten tijde van de Republiek ook nog eens uit Zeeland, Holland en West-Friesland. Iemand uit Delft kon door het Hof dus ook nog eens uit zijn eigen gewest worden verbannen. De andere gewesten, over wier inwoners vele sentiënten over landloperij handelen, worden niet genoemd. Landloperij (vooral in de achttiende eeuw), diefstal/inbraak, verlating/bigamie, smokkelarij en in 1787-1789 ook nog eens de patriottische coupleggers vielen hieronder, maar ook mensen die in de zestiende eeuw ter dood gebracht zouden worden, maar in later eeuwen milder werden bestraft.

Veroordelingen wegens landloperij, waar er honderden van waren, kwamen het meeste voor. Duitsers, Belgen, Engelsen, maar ook honderden inwoners van andere gewesten, werden in het openbaar geselsd en ook nog eens gebrandmerkt en vervolgens verbannen. Omstreeks 1550

Steelt men voort en raakt in ley/
Een brandmerk komt er dan
nog bij. Collectie Rijksmuseum
Amsterdam.

werd ene Jorijen uit Piernacken, dat ergens in Klein-Azië scheen te liggen, wegens landloperij geselsd en verbannen. Bovendien werd hij verminkt. Of dat de toenmalige benaming is voor brandmerken haal ik niet uit het vonnis (zie afbeelding 3 en 4). Saillant detail is dat als woonplaats Klein Egypte wordt genoemd. Niet alleen mensen van buiten het gewest werden wegens landloperij verbannen. In 1551 werd Willem Henricxz alias Joncbloet uit Loenen wegens landloperij verbannen uit het land van Utrecht. Aangezien hij er ook nog een veroordeling wegens diefstal bovenop kreeg, zal dat wel de aanleiding voor de verbanning zijn geweest.

Na de val van Antwerpen vluchtten vele rijke en ontwikkelde Zuidelijke Nederlanders naar het noorden. Dankzij hen kon Amsterdam groeien en ontstond de Gouden Eeuw. In hun kielzog trokken ook andere elementen naar het noorden, aangelekt door de groeiende welvaart. Zij wilden ook een graantje meepikken. Als ze gepakt werden voor landloperij, volgde steevast openbare geseling, brandmerken en verbanning. In 1605 onderging Hans Jansz uit Gent (België) dit lot. Hij was lid van een bende van maar liefst 63 man, en vormde dus waarlijk een bedreiging van de vrede op het platteland. De Noren Jacob en Benedictus Jansz mochten in 1615 van geluk spreken dat zij als recidivisten slechts geselsd en gebrandmerkt werden. Zij hadden bij de waard Adriaen Andriesz uit Zuylen ingebroken en werden veroordeeld wegens landloperij, inbraak, insluiping en ook nog eens bedreiging. Met zo'n stapeling van delicten zat men al snel in categorie 3. Gedurende de rest van de zeventiende eeuw

blijft het opvallend rustig met de veroordelingen wegens landloperij, maar in Boek 10 van de criminele sententiën, dat loopt van 1710 tot en met 1738, komen we weer vele veroordelingen tegen. Er heerst een enorme economische crisis en dat heeft natuurlijk zijn weerslag op velen die hun inkomsten zagen verdwijnen. Bedelen mocht slechts als je een speciale vergunning had en zonder vergunning werd men opgepakt wegens landloperij. Het waren echter niet alleen gelukszoekers uit andere gewesten of landen die het platteland en de stad Utrecht onveilig maakten. De 20-jarige Benjamin Fransz uit Tienhoven werd in 1706 na een openbare geseling ook verbannen uit Utrecht, Holland en Zeeland omdat hij ondanks een gezond lichaam (dat verwijt komt men standaard tegen bij processen wegens landloperij) *'ten platte lande hebben loopen schoyen ende vagebonden'*. Hij kreeg bovendien voor de voeten geworpen dat hij tijdens de kerkgang in Abcoude ingebroken had.

Bij inbraak of diefstal zien we dat in de achttiende eeuw steeds meer veroordelingen tot het tucht-

Ligtekoyen geyl van minnen/
Bregt men daer se moeten
spinnen. Collectie Rijksmuseum
Amsterdam.

gebruikt werden. Dit is echter onjuist, want er werd wel degelijk gemarteld. Dat was ook het geval in de zaak van Cornelia. Zij bekende, na voorafgaande marteling, dat zij stiekem naar zolder was gegaan en uit een la allerlei textiel had gestolen. Uit een kabinet op de 'toesolder' heeft ze ook nog eens een grote hoeveelheid zilverwerk en geld gepakt. 's Avonds probeerde ze via Zuylen met de boot naar Amsterdam te komen, maar dat lukte niet. Zij werd niet in het tuchthuis geplaatst, maar 'geschavotteert en gegeeselt'. Ze werd niet verbannen, maar dat lijkt me in dit geval ook niet

huis plaatsvinden. Men probeerde de mens toch wat meer te verbeteren door deze te leren werken, bijvoorbeeld in het spinhuis. Opvallend is wel in een aantal gevallen dat men tot het tuchthuis veroordeeld werd voor bijvoorbeeld een periode van twee jaar en dat men na vrijlating alsnog verbannen werd (zie afbeelding 5 en 6). Re-integratie in de maatschappij werd wel nagestreefd, maar dan wel elders. Zelfs in de verlichte achttiende eeuw had het Hof weinig clementie met de 17-jarige Groningse Cornelia Drost, die in 1781 *'gegenwoordig gevange op den huyze van Hasenberg, buiten pijn en banden van ijzer den Hove van Utrecht bekend ende beleden heeft'* dat ze gestolen had toen ze als dienstmeid bij David Brandon Belmonte in Nieuw-Maarsseveen op de drie kinderen paste, terwijl meneer en mevrouw weg waren. De uitdrukking *'buiten pijn en banden van ijzer'* komen we gedurende de gehele periode van het Hof tegen. Dit zou kunnen betekenen dat de martelwerktuigen in de kelders van het huis Hazenberg meer een afschrikwekkende werking hadden, dan dat ze daadwerkelijk

nodig geweest. Ze kon het werken in het rijke westen toch wel vergeten na dit gedrag. Ook in de Franse tijd in 1804, toen het Hof recht sprak namens het Bataafsche Volk, werd de in Maarsseveen wonende Jan Steven Bleumen wegens diefstal geeseld en verbannen.

Opvallend weinig veroordelingen vonden plaats wegens bigamie of verlating van vrouw en kinderen. Maar als je voor het Hof moest verschijnen, zoals Jan Roelofsz uit Vreeland, die getrouwd was en vader van twee kinderen, stond je wel voor (schand)paal. Hij werd in september 1605 na openbare geseling ook nog eens aan de schandpaal gebonden en vervolgens verbannen. Belastingontduiking was riskant. Dat ondervonden vele smokkelaars. Zij haalden uit Holland jenever en brandewijn en verkochten die in de provincie Utrecht zonder daar impost (accijns, belasting) over te betalen. De voorbeelden komen uit de achttiende eeuw. In 1710 werd Herman Claessen de Jongh, geboren in het Noordeinde van Portengen, veroordeeld tot een boete van 250 gulden. Hij zat vanaf 1704 in de illegale drank-

handel, 'sluyken' staat in het vonnis, vandaar de naam sluikhandel. Hij zou bovendien worden 'geschavotteerd' en geseseld, maar om duidelijk te maken wat zijn misdrijf was, werd er ook nog eens een tonnetje boven zijn hoofd gehangen. Daarna werd hij voor acht jaar verbannen uit stad en lande van Utrecht. De 34-jarige Utrechter Mattheus Bordon is voor ons interessant, en dat niet alleen omdat hij met garden en flessen om zijn hals en ook nog eens met een bordje op zijn borst met de tekst 'dit is een smokkelaar' zijn straf mocht ondergaan. Hij is ook interessant, omdat hij zijn brandewijn en jenever uit Tienhoven betrok en omdat de inkoop en verkoop van zijn smokkelwaar vermeld wordt. Hij had in Tienhoven vijf mingelen jenever en drie mingelen brandewijn gekocht voor de prijs van vier stuivers per mingelen voor de jenever en ik vermoed voor de brandewijn zes stuivers, aangezien hij de jenever voor acht stuivers doorverkocht en de brandewijn voor twaalf stuivers: 100 % winst dus. Als we weten dat een mingelen een kruik is van ongeveer 1,2 liter en die weer bestaat uit acht mutsen, 0,15 liter per muts dus, dan kan ik me voorstellen dat een slaapmutsje jenever of brandewijn ook spoedig leidde tot diepe slaap, want 0,15 liter jenever is genoeg voor drie huidige borrelglazen. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat na de consumptie van een aantal glazen jenever of brandewijn met die inhoudsmaat in de herberg alle remmen losgingen en het aantal vechtpartijen met dodelijke afloop zo hoog was. Tijdens de rechtszaken over doodslag wordt vaak vermeld dat men jenever of brandewijn had gedronken; nooit wordt

bier als 'verzachtende' omstandigheid genoemd. Als voorbeeld dat het taalgebruik van het Hof volgens onze normen toch wat grof kan overkomen, mag de zaak van de 67-jarige Maarssense smokkelaar Cornelis Janszen van Parsum dienen. Ook hij werd in 1746 'geschavotteerd' met een bordje 'smokkelaar' op zijn borst en glazen om de hals. Bovendien werd hij voor eeuwig verbannen. Het Hof verweet hem '*dat hij gevangene in plaats van door een eerlijken arbeid de kost te winnen, zijn vuyl gewin heeft gesogt in het sluyken van sterken dranck ende ten huysse van de tapper te brengen*'. Duidelijke taal.

De laatste groep die in deze categorie geplaatst kan worden wat betreft de Vechtstreek, bestaat uit de patriotten, die in de jaren tachtig van de achttiende eeuw het bewind van stadhouder Willem V ondermijnden in hun streven naar meer democratie. Deze groep, die in eerste instantie bestond uit aristocraten en burgers maar spoedig veelal alleen uit de burgerij, vond in 1787 de tijd

Straatschenders, glasesmijters
bij d'nagt / In 't stadswerkhuy
worden die gebragt. Collectie
Rijksmuseum Amsterdam.

rijp voor een coup. Deze mislukte jammerlijk dankzij het ingrijpen van de zwager van Willem V, de koning van Pruisen, waarop vele patriotten naar Frankrijk vluchtten.⁵⁾ In Utrecht werd door het Hof pas in 1789 afgerekend met deze rebellen. Een groep van 29 notabelen, waaronder erg veel met de meestertitel, werd door het Hof berecht. De meesten werden veroordeeld tot betaling van de standaard proceskosten, ontslag uit hun openbare functies en verbanning uit Utrecht, Holland en Zeeland. Bovendien werden al hun goederen geconfisqueerd.

Het kan echter verkeren. Ruim zes jaar later waren de bordjes verhangen en volgde voor deze mensen eerherstel. In 1795 brak immers voor de opgeheven Republiek de Franse tijd aan. De Maarsseveense patriottische notaris en schout Marten van den Helm vreesde dat dit lot hem ook zou treffen en besloot een brief naar het Hof te schrijven waarin hij om abolitie (gratie/strafvermindering) vroeg. Hij ging wel diep door het stof. Termen als *'zeer ootmoedig biddende'* en *'gratie zouden gelieve te bewijzen'* geven toch wel aan dat hij het ergste vreesde. Hij was echter niet met de manschappen van het vrijkorps van Maarsseveen en Maarssen met de schuit naar Utrecht gegaan, maar apart met zijn *'chaisse'*, alsof dat een verzachtende omstandigheid was. Bij de Weerdpoot had hij de mannen als *'commandant onder zijn geleide'*, de stad ingeleid. Zijn verdediging viel in goede aarde, zo belangrijk was hij kennelijk ook weer niet en hij kwam ervan af met een boete van slechts 300 gulden. Sterker nog, hij kon van *'onze gratie en abolitie in alle des zelfs inhouden, rustelijk, vredelijk en volkomelijk ... genieten en gebruiken zonder hem ter zake voorsc. eenigen hinder, letsel of moyenisse te doen of laten geschieden'*. Geen bijtjesdag voor Van den Helm dus. Hij plaatste zich door zijn verdediging als één van de weinigen in categorie 1. De heer van Loenersloot, mr. Andries Jan Strick van Linschoten, wist voor zijn patriottisch optreden ook abolitie te krijgen. Hij was echter met een boete van maar liefst 14.000 gulden aanzienlijk duurder uit dan de Maarsseveense notaris Van den Helm.

Uit het voorgaande blijkt dat de meeste overtredingen en misdaden bestraft werden met betaling

van de proceskosten, een boete, en in zwaardere gevallen lijfstraffen en verbanning. Deel 2 over criminaliteit in Stichtse Vecht in de periode 1530-1811 gaat over de doodstraf, zoals deze tot 1811 door het Hof werd uitgesproken. ●

Noten

1. Het Utrechts Archief (HUA). Criminele sententies Hof van Utrecht. Toegangsnummer 239-1, inventarisnummers 90-1 t/m 13. De nummers 10 t/m 13 zijn digitaal te raadplegen.
2. Publicatie van Het Rijksarchief Utrecht 1998. Hierin een op meerdere manieren toegankelijk gemaakte inventarisatie van de soorten vonnissen, misdaden, personen, afkomst van deze personen en soms bijzonderheden van deze personen, zoals aliasen.
3. Ingekleurde prent van Dirk Kemink uit ongeveer 1750. Collectie Rijksmuseum Amsterdam. Twaalf prentjes op één blad, bedoeld om kinderen ervan te weerhouden om het verkeerde pad op te gaan. De tekst erboven luidt als volgt: *'Kinders wilt dees printe leezen, en leert van jongs op kwaad doen vreezen'*. Aangezien er in het openbaar gestraft werd ter afschrikking en exempel, vind ik het gepast om de afbeeldingen 1 t/m 9 (in dit deel en het volgende deel) als detail uitgelicht uit de gehele prent ook in die trant op te nemen, hoewel soms de onderschriften de lading van mijn verhaal niet dekken. Het taalgebruik is erg direct.
4. Ik sla de zaak van Peter van Dulcken, schout van Maarssen, die in 1651 Peter Willemsz uit Westbroek doodschoot, over omdat Henny van Elk in de periodieken 1, 3 en 4 uit 2001 van de HKM hierover al een uitgebreid artikel heeft geschreven. Het is wel duidelijk dat wat ik in deze bloemlezing slechts aanstip, in bijna alle gevallen kan worden uitgewerkt tot een volwaardig onderzoek/artikel door de betrokken historische verenigingen van de dorpen die nu de gemeente Stichtse Vecht vormen.
5. Voor een uitgebreid artikel zie: Arie de Zwart. Periodiek HKM, augustus en november 2002 en februari 2003.

Ten zwaarde verwezen

Jos Odekerken

Hoe werd enkele eeuwen geleden in de Vechtstreek recht gesproken? Was er sprake van een vaste procedure in geval van een misdrijf of verschilde de rechtsgang per gemeente? Hoe kwamen rechters tot hun oordeel? ¹⁾ Het aantal misdrijven in de Vechtstreek was in de periode 1500-1800 gering. ²⁾ Daar waar een misdrijf werd gepleegd, moest het lokale bestuur ingrijpen. Deze bijdrage beschrijft een zeventiende-eeuwse procesgang in een geval van doodslag in Breukelen in 1687. Duidelijk wordt dat bestuurders en rechters gestructureerd te werk gingen en snel handelden. De goede vastlegging van de toedracht van deze zaak maakt een nauwkeurige reconstructie mogelijk van wat plaatsvond.

Leven in de herberg

In de tweede helft van de zeventiende eeuw stelde de bebouwing van het dorp Breukelen niet veel voor. Ten zuiden van de Danne, tussen de Danestraat en de Straatweg, stonden enkele panden in de onmiddellijke nabijheid van de oevers van de Danne. Aan de westkant lagen twee gebouwen, in 1688 beide eigendom van de eigenaresse van herberg De Croon, weduwe van de omgekomen herbergier Cornelis Arisz. Bosch. Haar herberg lag ten noorden van de Danne, tussen de Dannebrug en de Achterstraat, waar nu Taverne De Danne gevestigd is.

Hoe zag het leven eruit in zo'n dorpsherberg? 's Zomers kon er overdag verpoosd worden op een bankje buiten of een eenvoudige maaltijd besteld worden in de schaduw van een pergola (zie afbeelding).

Dansende boeren bij een herberg. Jan Steen, circa 1646-1648. Collectie Mauritshuis.

ding 1). Na het avondeten werd er gewoonlijk een goed glas bier of, voor de welgestelden, wijn geschonken, er werd gemusiceerd en gezongen. Kaartspelen zoals poken en het tric-trac spel, een bordspel met schijven, waren populair. Gemoederen raakten bij tijd en wijle verhit en bij vechtpartijen moest de waard tussenbeide komen. Gasten dienden 's avonds voor het naar bed gaan hun wapens bij de waard in te leveren. Het houden van een herberg was een beroep dat in de zeventiende eeuw door een vrouw kon worden uitgeoefend. Een waard die zijn beroep goed uitoefende, kon rekenen op het respect van zijn medeburgers, zodanig zelfs dat in sommige steden zijn getuigenis even zwaar woog als die van twee burgers tezamen.

De herbergier

Binnen zo'n kleine dorpsgemeenschap mag de rol van de herbergier niet worden onderschat. Een goede waard was de steun en toeverlaat voor zijn gasten. Bovendien hield hij een waakzaam oog op wat er zoal in het dorp voorviel. De herberg was een populaire locatie voor vergaderingen en het sluiten van zakelijke transacties. De plaatselijke drost, ook wel drossaard of schout genoemd, liep elke dag wel even de herberg binnen om een blik in het gastenboek te werpen om te zien wie er zoal als passanten het dorp aandeden. De drost was de vertegenwoordiger van de landsheer en stond in sommige gewesten onder een hogere rechter. In steden was hij de voorzitter van de schepensbank.

De moordzaak

De genoemde herbergier Bosch was geen natuurlijke dood gestorven. In een aflevering van het *Bulletin Stichting Vriendenkring Kasteel Amerongen* komen we een onderzoek tegen waaruit op te maken valt dat genoemde herbergier op 30 maart 1687 was overleden aan de messteken die hij de avond tevoren in zijn eigen herberg had opgelopen. Een moord op de plaatselijke herbergier had in die tijd een grote impact. Een dergelijk vergriep tastte het rechtsgevoel aan van alle dorpelingen en werd beschouwd als een directe bedreiging van de collectieve veiligheid. Bij kroegruzies speelden in het algemeen alcohol en 'mannen-eer' een niet te onderschatten rol. Dat zal ook

Godard Adriaan van Reede (1644-1703),
heer van Amerongen, luitenant-generaal.
Adriaen van der Werff (1690-1703).
Collectie Rijksmuseum.

Schout en schepenen. Gillis van Tilborgh (1625-1678).
Collectie Musea Brugge.

in deze Breukelse moordzaak het geval geweest zijn. Bij de aanslag waren getuigen aanwezig geweest die gezien hadden dat hun dorpsgenoot Jan Gerritsz. Spijcker de herbergier met een mes te lijf ging. Pas later hoort messentrekker Jan dat de herbergier aan zijn verwondingen is overleden. Hij neemt spoorlags de benen. In Amerongen zoekt hij zijn toevlucht in de herberg van Jan van Os. De rechterlijke macht in Amerongen viel aldaar onder de heer van Amerongen, Godard van Reede (1644-1703), een man met een internationale faam (zie afbeelding 2). Van Reede was niet alleen luitenant-generaal in het leger van stadhouder Willem III, maar ook generaal in dienst van het koninkrijk Engeland, waar Willem III een jaar later de troon besteeg. In Amerongen wordt op 1 april direct actie ondernomen. Dit resulteert in de arrestatie van Jan Spijcker door drost Jan Wilbrennink. De verdachte wordt vervolgens op 2 april in het raadhuis van Amerongen gevangengezet.

De heer van Amerongen en zijn drost

Een heer bezat de bestuurlijke maar ook de rechterlijke macht in zijn heerlijkheid. Uit de inwoners benoemde hij het rechtsprekende college, de schepenen. De schepenen velden het vonnis en traden dus als rechter op. Zij vormden in de regel ook het bestuur. Schepenen zijn in die hoedanigheid te vergelijken met de huidige wethouders. Er was dus in die tijd, in tegenstelling tot nu, geen scheiding tussen de bestuurlijke, rechterlijke macht en, zoals we hieronder zullen zien, uitvoerende macht.

De heer had het recht de schepenbank voor te zitten en het vonnis ten uitvoer te laten brengen (zie afbeelding 3). Hij kon deze taken delegeren aan een plaatsvervanger, in casu de drost. Via de drost inde de heer de boetes die voor overtredingen betaald moesten worden. Dit was destijds de situatie in Amerongen, waar in 1687 Johan Wilbrennink de functie van drost vervulde. De drost, of drossaard, was de hoogste ambtenaar in de schepenbank. Hij was de rechtspreken-

de vertegenwoordiger van zijn kasteelheer. Hij moest ervoor zorgen dat de schepenen geregeld vergaderden. Het was zijn taak misdadigers op te sporen en voor de schepenbank als aanklager op te treden. Samen met de schepenen vormde hij het dagelijks bestuur van de gemeente. Hij was ook het hoofd van de politie. Het ambt van drost was een lucratieve investering en werd dan ook bij opbod aan de hoogste bieder verkocht. Een bekende naam is P.C. Hooft (1581-1647), drost van Muiden en destijds aangesteld door de burgemeesters van Amsterdam met onder andere als taak de toegang tot de Vecht te bewaken.

Het vooronderzoek

Uit wat volgt, blijkt hoe zorgvuldig en snel men in die tijd te werk ging. Het misdrijf was gepleegd in Breukelen en viel daarom in eerste instantie onder de jurisdictie van het Hof van Utrecht. Om deze reden ging de drost meteen, al op 3 april, van Amerongen naar Utrecht om daar te overleggen over hoe nu verder te handelen. Het Hof in Utrecht was op dat moment al volledig op de hoogte van het drama dat zich had afgespeeld. Men was reeds op 31 maart met de schuit op weg gegaan om in Breukelen een onderzoek in te stellen. De volgende functionarissen waren bij dit on-

derzoek betrokken: de raadordinaris François van Bergen, de procureur-generaal Mr. Willem Schade en de substituut-officier Willem Vastrick. Bovendien waren nog twee medici meegereisd: Henrick van Wou en chirurgijn Johan van Oostrum. In korte tijd hadden zij getuigenverklaringen opgenomen en een lijkschouwingsrapport opgesteld. Ondanks al dit voorwerk bleek het Hof bij monde van de procureur-generaal bereid de verdere procesgang aan het Amerongse gerecht over te dragen, maar dan moest men daartoe wel een officieel verzoek indienen. Aldus geschiedde. Nog dezelfde dag kreeg de secretaris van het gerecht de opdracht om dit verzoek op te stellen.

De ondervraging

Op 4 april worden alle betrokkenen opgeroepen om aanwezig te zijn bij de ondervraging van de verdachte. Als getuigen zijn opgeroepen Cornelis van Woudenberch, barbier en chirurgijn van beroep, en Jan Gertsen, kleermaker. Schoenmaker Jan Spijcker, 36 of 37 jaar oud, bekend dat hij de bewuste 29 maart de gehele dag in herberg De Croon heeft rondgehangen. In de loop van de dag was er al een conflict geweest en de waard had Jan de deur gewezen. 's Avonds was hij weer in de herberg teruggekeerd. In zijn zak had hij

Archiefstuk van 9 april 1687 met naam van Jan Gertsz. Spijcker in de eerste regel. Foto Jos Odekerken.

een mes waarmee hij de herbergier te lijf was gegaan en hem in het gezicht had verwond. Hij kon zich niet meer herinneren dat hij de waard ook in het lichaam had gestoken. Wel gaf hij toe op 31 maart te zijn gevlucht toen hij had gehoord dat de herbergier aan zijn verwondingen was bezweken. Bovendien bekende hij dat hij al enkele maanden eerder ook al eens een herberg was uitgewerkt. Erger nog: in het naburige Harmelen had hij eerder zelfs iemand *'de beck opengesneden'*. Hij was toen wel in Utrecht in hechtenis genomen, maar het was allemaal met een sisser afgelopen omdat hij zich op dronkenschap beriep.

ren dat hij opnieuw was gaan vloeken en tieren. De waard zou hem toen zijn aangevlogen en dat nog wel met een mes in zijn hand. Daarna had de waard zich al schreeuwend dat hij gewond was, in een binnenkamertje teruggetrokken. Dat Jan ook geprobeerd had de aanwezige chirurgijn Woudenberch een jaap met zijn mes te verkopen, kon hij zich niet herinneren. Ten overvloede: het rapport vermeldt dat Jan Spijcker deze bekentenissen deed *'buiten pijn en banden'*, met andere woorden, niet afgedwongen door foltering maar uit vrije wil.

De chirurgijn (ook wel 'heelmeester') was een

Een waard die zijn beroep goed uitoefende, kon rekenen op het respect van zijn medeburgers, zodanig zelfs dat in sommige steden zijn getuigenis even zwaar woog als die van twee burgers tezamen.

Overige getuigenissen

Op 5 april arriveren de *'informatieën'* uit Utrecht in Amerongen (zie afbeelding 4). Deze bevatten de getuigenverklaringen van barbier/chirurgijn Cornelis van Woudenberch en van twee stamgasten, Jan Gertsen en Griet Jans. Ook het rapport van de lijkschouwer is bijgevoegd, waarin deze verklaart dat de herbergier aan een wond in de borst was gestorven. Met deze informatie in de hand wordt Jan Spijcker nogmaals ondervraagd. Hij geeft toe dat de twee mannelijke getuigen inderdaad in de kroeg aanwezig waren toen hij zelf als een beest te keer was gegaan. Hij had uitbater Bosch voor dief uitgemaakt en hem ervan beschuldigd dat hij *'twéé voor één'* schreef, met andere woorden een te hoge rekening had uitgeschreven. Verder had hij al vloekend de waard bedreigd. Die had hem weer naar buiten gewerkt. Jan was teruggekeerd, had één schelling (één vijfde van een daalder) voor zijn gelag betaald en was weer gaan zitten. Hij kon zich niet herinne-

medisch behandelaar die zich met name bezighield met uitwendige kwalen. Het vak van chirurgijn kwam voort uit het werk van de barbier. Anders dan doctoren hadden chirurgijns geen universitaire opleiding genoten. Zij hielden zich onder meer bezig met aderlating, verzorgen van wonden, bereiden van zalfjes, kruidenaftreksels en laxeremiddelen maken en het behandelen van botbreuken. Had de chirurgijn een achtergrond als barbier, dan kon men bij hem ook terecht voor een knip- of scheerbeurt. Wie chirurgijn wilde worden, moest eerst enkele jaren als leerling meelopen met een erkende meester en daarna nog enige tijd als gezelschap.

De eis

Op 6 april komt het hof in Amerongen bijeen om de strafeis van drost Johan Wilbrenninck te vernemen. Deze luidt: de doodstraf met het zwaard en een 'amende' (boete) van f 80,00 (plus de kosten van het proces) wegens manslag met

een mes op de herbergier Cornelis Arisz. Bosch op 29 maart 1687 te Breukelen. De eis werd ook medebepaald door *'de geschiedenis van vuiligheden'* van de verdachte en het feit dat hij al eens *te Utrecht ten exempel (tot voorbeeld) was geweest.*' De veroordeelde had een strafblad en daaraan werden consequenties verbonden.

Het advies

Hoe zorgvuldig men ook nu weer te werk ging, moge blijken uit het feit dat het gerecht van Amerongen besluit aanvullend advies van rechtsgeleerden in te winnen. Twee dagen later adviseerden de Utrechtse advocaten Van Cleef en Schagen de doodstraf met het zwaard uit te voeren:

1. *Zij achten bewezen dat de herbergier ongewapend was en geen aanleiding had gegeven. Hierop staat de doodstraf.*
2. *De Breukelse chirurgijn en de latere lijkschouwing geven aan dat de meswond de doodsoorzaak is geweest, dus moet dit als bewezen worden aangenomen.*
3. *De doodstraf is de 'gebruikelijke' straf voor een dergelijke daad.*
4. *Ook de goddelijke wetten eisen deze straf.*

Bij elk punt werd verwezen naar relevante teksten in de juridische verslagen, 'ordonnanties' en de Bijbel.³⁾ De heer van Amerongen werd door het Amerongse gerecht direct op de hoogte gesteld van dit advies.

Het vonnis: 'ten zwaarde verwezen'

Nadat de heer van Amerongen zijn goedkeuring

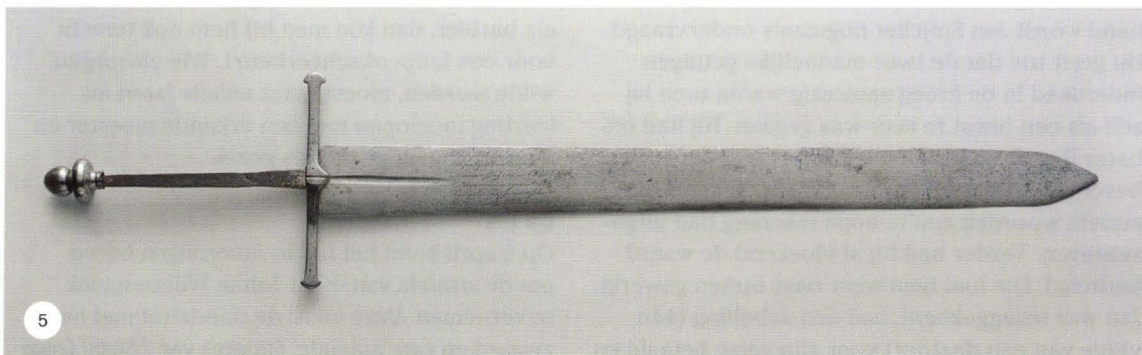
heeft uitgesproken over het advies, spreekt de schepenvanck op 9 april het vonnis uit.

Het beraad van de schepenen voerde soms tot pittige discussies. Bij gebrek aan vastlegging van het strafrecht in een Wetboek van Strafrecht zoals wij dat vandaag kennen, waren de schepenen aangewezen op uiteenlopende rechtsbronnen.⁴⁾ Deze konden variëren van de Bijbel en de Romeinse rechtstraditie tot het Rooms-Hollands recht. Een en ander kon een bont scala aan straffen opleveren. In 1707 stond in Amsterdam scheepstimmerman Andries Cornelisz terecht voor bigamie. Vanwege drie gelijktijdige huwelijken werd hij te kijk gezet op het schavot met drie rokken om zijn hals en een papier op zijn borst, waarop de delicten waren beschreven. Daarna volgde een geseling, zes jaar tuchthuis en verbanning uit de stad voor zes jaar. In een andere stad was men in een soortgelijk geval vermoedelijk tot een andere strafmaat gekomen.

De Breukelse gevangene werd na zijn vonnis overgebracht naar de plaats waar men gewoon was 'capitale justitie' te doen, om aldaar op publiek schavot met het zwaard geëxecuteerd te worden tot de dood erop volgt (zie afbeelding 5). Het vonnis, ten zwaarde verwezen, werd opnieuw ter beoordeling aan de heer van Amerongen voorgelegd. Deze bekrachtigde het door de secretaris de opdracht te geven de uitspraak nogmaals te ondertekenen, nu in zijn naam.

De executie

De executie werd binnen twee dagen door de

Beulzwaard waarmee Oldenbarnevelt zou zijn onthoofd. Anoniem, 1600-1625. Collectie Rijksmuseum.

drost geregeld. Hij was op 7 april al met de burge-meester van Amerongen naar Utrecht geweest om met de scherp-rechter (beul) te praten. Nu worden er twee brieven verstuurd: één naar de schout van Utrecht met het verzoek de beul toestemming te verlenen om op 12 april naar Amerongen te gaan voor de executie van Jan Spijcker en één naar de beul zelf met de mededeling dat toestemming was aangevraagd en dat hij op 12 april met de wagen opgehaald zou worden. De volgende dag werd de gevangene door de drost de dood aangezegd en de wagen alvast naar Utrecht gestuurd. Timmerman Gerrit van Garderen kreeg de opdracht in één dag het schavot en de doodskist te vervaardigen.

Op 12 april om 10.00 uur arriveert de scherp-rechter met zijn twee assistenten in Amerongen. Nadat de dorpschirurgijn het haar van de gevangene had geknipt, is ‘... *eijsdelijck ... d’executie nae driemaal ’t klockje vant Raethuijs een quartier na den anderen geluijt hebbende volbracht*’. Daarop bedankt de chirurgijn van Breukelen uit naam van zijn gemeente de drost en het gerecht voor ‘... *’t goede soo na ziel als na lichaem aen de patient bewesen ...*’ en verzoekt de veroordeelde te mogen begraven.

De kosten

Hoewel dit proces volgens de ‘extra-ordinaire’ procedure werd gevoerd en daarom zeer snel verliep, was het toch een duur proces. De executie zelf bracht hoge kosten met zich mee. De kosten voor de onthoofding bedroegen f 60,-. Het gerecht nam alle arrestatie- en detentiekosten voor haar rekening, evenals die voor het juridisch advies en voor het timmermanswerk; in totaal f 79,- en 16 stuivers. Van de overige kosten ontving de drost saard ongeveer de helft (f 51,-) van de Vrouwe van Amerongen.

Nabeschouwing

Deze procesgang toont aan dat destijds de hoge rechtsmacht in handen was van, in dit geval, de Heer van Amerongen. De drost trad wel in zijn naam op, maar deed niets zonder overleg en toestemming van de heer. Ook de mogelijkheid om, wat sinds 1662 mogelijk was, de volledige juridische bevoegdheid van de overheid lokaal

uit te mogen oefenen, speelde een rol. Dit woog blijkbaar op tegen de hoge kosten ervan, want Spijcker werd immers niet overgedragen aan het Hof van Utrecht. De belangrijkste strafzaak in de geschiedenis van de heerlijkheid Amerongen, en zijdelings in die van Breukelen, werd aldus één van de kortst durende processen: twee weken nadat in Breukelen een herbergier dodelijk werd verwond, werd in Amerongen de dader geëxecuteerd. Weduwe Gerrigje Dirksen de Witt huwde het jaar daarna op 26 augustus 1688 met Jan Jansz. van der Horst. Herberg De Croon had nu weer een herbergier. Het recht had zijn loop gehad. In Breukelen keerden orde en rust weer. ●

Noten

1. Dit artikel is gebaseerd op archiefstukken betreffende Amerongen uit het archief van de Dorpsgerechten 1515-1813 (arch. nr. 64) in het Regionaal Historisch Centrum Zuidoost-Utrecht (RHC ZOU).
2. Zie in dit Periodiek het artikel van Wally Smits, Criminaliteit in Stichtse Vecht (1530-1811) Deel 1.
3. Zie Ordonnantien der stad Utrecht, rubriek van Doodtslagers, artikel 2.
4. De codificatie van onze wetboeken kwam pas onder Napoleon (1769-1821) tot stand.

De wandeling van De Pijper in 1916

- een terugblik Deel 12

Ria Tijhuis

Vóór het volgende traject van de wandeling wordt beschreven, eerst een rectificatie op een zinsnede uit aflevering 11. Daar staat *'Over de ouderdom van het sluishuis is geen uitsluitel te geven.'* Hans Sagel maakte mij erop attent dat mevrouw A.H. Hogenhout in het eerste nummer van 1978 een artikel heeft geschreven over dit sluishuisje. Zij vermeldt dat zij in het archief een bouwbestek heeft gevonden van *'Huys te maecken op de Maarsseveense-sluis in 1655.'* De bouw van het huisje is dus te dateren in het jaar 1655 of kort daarna. Dank aan Hans Sagel voor deze correctie.

De Pijper besteedt, na het sluisje gepasseerd te zijn, enkele regels in zijn cahier aan de laan die leidt naar de boerderij Maire Hofstede, ook geschreven als Merenhofstede, Meerhofstede, Merenhoeve en Meerenhoeff. In 1916 is dit een landelijke, nog geheel onbebouwde laan (zie afbeelding 1). De naam is afgeleid van het Huis Ter Meer, want de boerderij behoorde tot de vele bezittingen van het kasteel. Nu gaan we aan het einde van de Nassaustraat linksaf de Thorbeckelaan in, steken de Dr. Plesmanlaan over en lopen verder over de Thorbeckelaan naar de boerderij. De boerderij met schuren en stallen ligt aan de rand van de bebouwde kom aan de Europalaan nummer 1 en is een voorbeeld van een T-boerderij (dwarshuisboerderij) of krukhuis. Er is een hele woonwijk omheen gebouwd, de staatsliedenbuurt. De boerderij heeft sinds 1972 de status van rijksmonument.

Door de eeuwen heen heeft de hofstede diverse eigenaren gehad. Uit archiefstukken blijkt dat ook de Huydecopers een relatie hebben met de Merenhofstede en deze in bezit hebben gehad vanaf einde zeventiende eeuw. Joan Huydecoper (1625-1704) trouwt in 1656 met Sophia Coymans

(1636-1714), dochter van Joan Coymans en Sophia Trip. Dit echtpaar legt in 1693 bij testament vast dat de Merenhofstede, met een geschatte waarde van f 16.000,- als huwelijksge Geschenk voor hun zoon Jozef bedoeld is. Deze Jozef (1667-1709) trouwt met alweer een Coymans, namelijk in 1706 met Sophia Isabella. Hij houdt gedurende de jaren 1692-1705 een aantekeningenboekje bij van de bedrijfsvoering. Hoewel de boerderij een groot aantal landerijen omvat, wordt er opvallend genoeg niet over akkerbouw gesproken, maar alleen over veehouderij. Het enige gewas dat genoemd wordt, is de haver die bedoeld is voor de paarden. Alles draait om het fokken van paarden, koeien en schapen. Na het overlijden van Jozef komt de boerderij in 1714 in bezit van de Amsterdamse families Reaal en Hooft.

In de jaren zestig van de vorige eeuw is rondom de boerderij de woonwijk 'de staatsliedenbuurt' ontstaan, zoals de Talmastraat in 1962, de Troelstrastraat in 1967 en de Wibautstraat in 1968. In 1978 heeft het Leger des Heils het Centrum voor Ouderen Merenhoef laten bouwen op een kavel op de kruising van de Dr. Plesmanlaan met de Maarsseveensevaart. Het huis moest een naam krijgen die verwees naar de historie van de locatie. Dat is 'Merenhoef' geworden, omdat de grond voorheen behoorde tot de landerijen van de Maire Hofstede. De huidige staat van de boerderij, zoals te zien op afbeelding 2, stamt uit het begin van de negentiende eeuw. De huidige eigenaar, de familie Verwey, bezit de boerderij sinds 1985 en houdt hier een pensionstal voor paarden en pony's. In 2008 en 2009 is de boerderij fraai gerestaureerd en kreeg het ook een nieuw, rieten dak met een oppervlakte van bijna 700 m². De kwaliteit van deze renovatie leverde de eigenaar in 2009 ter gelegenheid van de Open Monumentendag de Bronzen Troffel op. ●

Een kostelijk geschenk aan Maarssen; een weiland dat altijd groen blijft!

Bob Manten

‘Stel, je hebt een flink stuk grond midden in het dorp Maarssen; een mooi weiland tussen de Klokjeslaan met de villa’s, de Diependaalsedijk met buitenplaatsen en woon- en zorgcentrum Maria Dommer. Die ruim twee hectaren hebben al jaren een zeer warme belangstelling van projectontwikkelaars met plannen voor woningbouw met villa’s en appartementen, uitbreiding van het zorgcentrum of misschien wel een parkeerplaats voor evenementen. De cheques met miljoenenbedragen liggen klaar voor een handtekening. Wat doe je dan? Voor dat dilemma stond eigenaar Kees Spelt van het genoemde weiland.¹⁾ Dan zet je natuurlijk je krabbel onder een overeenkomst... maar dan wel met de Stichting Het Utrechts Landschap en dan ook nog om niet! *‘Wat een uniek gebaar van deze Maarssenaar in deze tijd’*. Deze openingszinnen van

Ed Kamans, de politiek commentator en columnist van de Vecht- Amstel- en Rijnbode (VAR) in zijn bijdrage van 24 september 2020 troffen mij zeer. Een paar pagina’s verder stond een foto van de overdracht van ‘het land van Spelt’ aan de Stichting in de persoon van directeur Saskia van Dockum (zie afbeelding 1).

Het nieuwsprogramma Hart van Nederland besteedde 30 september 2020 in hun avonduitzending aandacht aan deze bijzondere gebeurtenis. Na afloop van de opnames in de ochtend maakten mijn vrouw Justine en ik kennis met Kees Spelt jr. en we raakten in gesprek. Daarbij werd het idee geboren in een artikel voor het Periodiek van de Historische Kring Maarssen aandacht te besteden aan de geschiedenis van de boerenhofstede Elsenburg, het ‘land van Spelt’ en de bedoelingen die Kees had

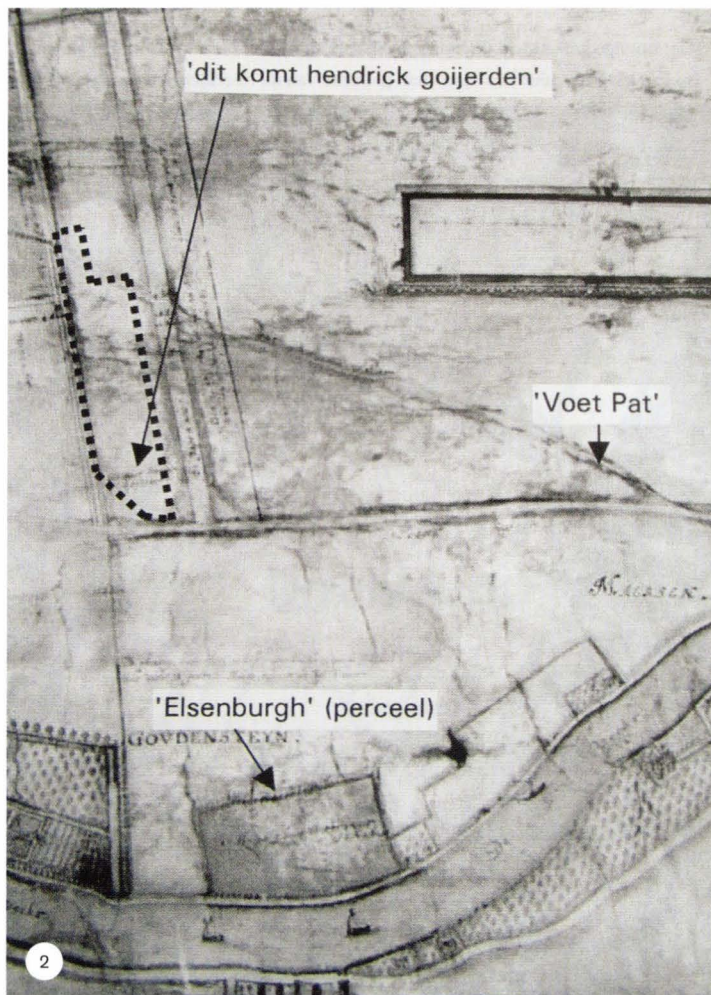
Op de locatie werd woensdagochtend 23 september 2020 de overdracht getekend van het ‘land van Spelt’ aan de Stichting Het Utrechts Landschap (HUL); v.l.n.r. Lucia Albers (kunsthistorica), Kees Spelt (schenker), Anja Guinée (landschapsarchitecte), Saskia van Dockum (directeur HUL) en Paul Vesters (beleidsmedewerker cultuurhistorie HUL). Foto VAR 24-09-2020.

*'Kaerte van Thuijs te Goudestein Toebeho-
rende De Heer Ioan Huydekooper Gelegen
int Gerecht van Maerssen', 1629 Balthasar
Floriz van Berckeroode G.Z. LantMeter.*

met de overdracht van het land. Dit verhaal zou goed aansluiten bij de artikelen in de periodieken van de afgelopen twee jaren waarin over de verschillende aspecten van de verdwenen buitenplaats was geschreven met als hoogtepunt de uitgave in 2020 van het prachtige boekwerk 'Elsenburg, de verdwenen buitenplaats', waarin ook het ontstaan van het buitenleven aan de Vecht in algemene zin wordt verhaald. Er is al het nodige speurwerk verricht over de geschiedenis van de boerderij en het weiland. Kees Spelt jr., toen nog wonend in De Bilt, liep al lang te denken over een mogelijke bestemming van de boerderij en het land. Hij schreef daarom in 2001, begeleid door het bureau Albers Adviezen, een historische studie in het kader van een mogelijke herbestemming met de titel 'Hofstede Elsenburg'.²⁾ Uit deze studie en andere boeken en documenten wordt in dit verhaal dankbaar geput.³⁾

Het weiland in vroeger tijden
*Als het land zou kunnen spreken
en je zou vragen naar haar naam,
Zou ze zeggen,
'Hoogland'.*

Dit was de eerste strofe van zijn gedicht dat Kees op 23 september uitsprak bij de overdracht van zijn land aan de stichting. Hoogland of Hooge Land is een oude aanduiding van de grond. De Vecht voerde zand- en kleideeltjes van de Rijn af, waardoor er kleine oeverwallen ontstonden. Bovendien werd een dek van klei afgezet over de nabijgelegen veengronden op momenten dat de Vecht buiten haar oevers trad. Vanaf de twaalfde

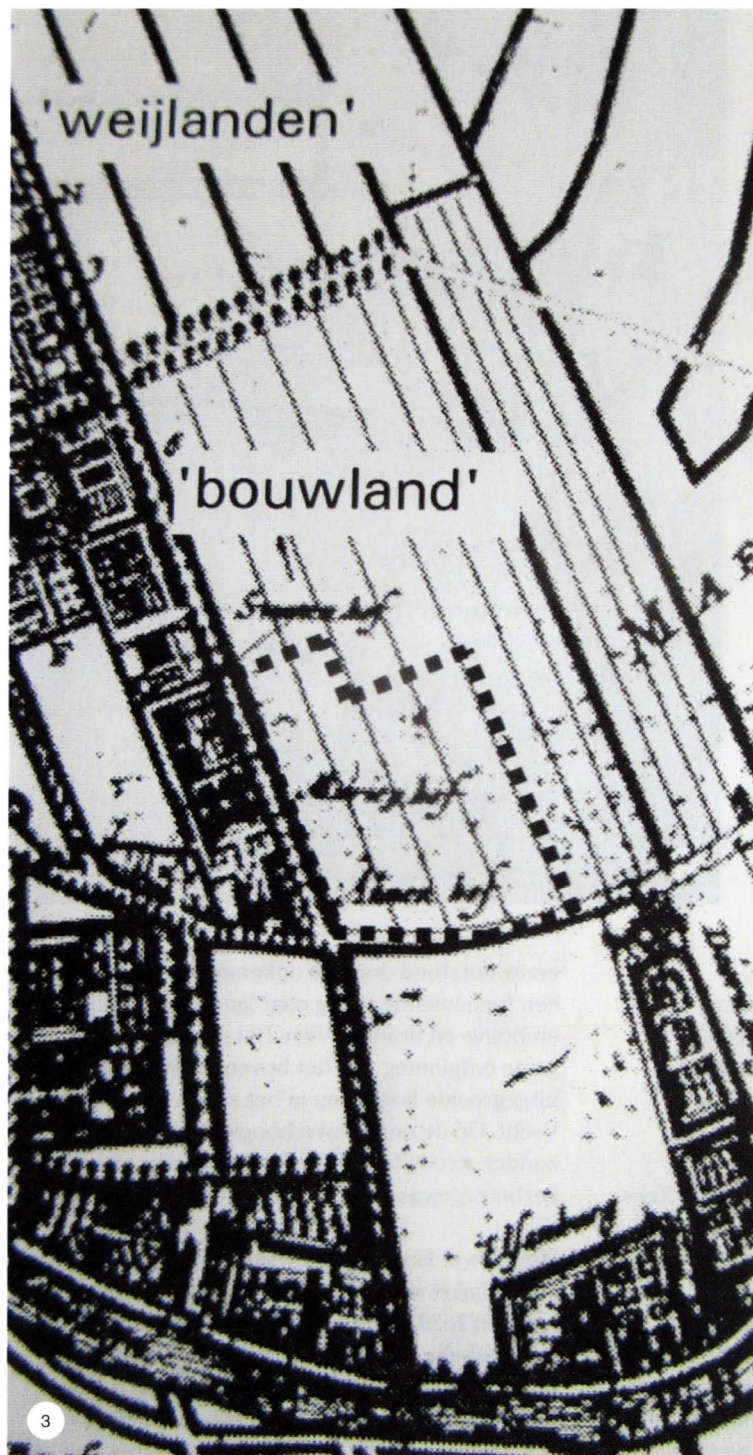

eeuw ontstond door de opkomst van de steden een toenemende vraag naar landbouwproducten en bouw- en brandstoffen. Het gevolg was een grote ontginning van het boven het grondwater uitgegroeide hoogveen in het achterland van de Vecht. Op de ontgonnen hoogveengronden konden zonder steeds terugkerende bemesting nieuwe akkerbouwgewassen worden geteeld.

Het Hooge land later de Overplaats genoemd

Op de kaart van Balthasar Florisz van Berckeroode uit 1629 is te zien dat het 'hooge land' in dat jaar toebehoorde aan Hendrick Goijerden en dat de naam Elsenburg toen verbonden was aan een perceel grond langs de Vecht (zie afbeelding 2). Dwars over het 'hooge land' liep een 'voet pat'. De

Het huidige gebied van de hofstede Elsenburg en 'het land van Spelt' ingetekend op een kaart uit 1660 van 'Een klein gedeelte van de Heerlijkheit van Maerseveen'.

landmeter heeft de kaart niet op schaal weergegeven, waardoor een vertekend beeld ontstaat. In een volgende kaart 'Een klein gedeelte van de Heerlijkheit van Maerseveen' uit 1660, is door ons een gestippeld gebied ingetekend (zie afbeelding 3). Het markeert het huidige 'land van Spelt' dat toen van 1714 tot 1813 binnen het grondgebied van de buitenplaats Elsenburg lag. Aan de rechterzijde van het gestippelde gebied bevindt zich de huidige Ariënslaan en aan de bovengrens ligt de huidige Zogwetering. Het gebied van het 'bouwland' en de 'weijlanden' op de kaart, was samen 20 morgen groot. Die grootte is geen toeval. Tot in de zestiende eeuw bleven hoeven van deze middeleeuwse maat van 15 tot 20 morgen bestaan als grondvorm van boerenbedrijven in Holland en Utrecht. Het gebied was in zeven akkers evenwijdig aan de Klokjeslaan ingedeeld. Het bouwland was in 1629 ongeveer 9 morgen groot. Tot het 'hooge land' werden, vanuit de Klokjeslaan gezien, de eerste vijf akkers gerekend. De laatste twee akkers, gelegen tegen de Ariënslaan, kregen van oudsher de naam 'Papenakkers'. Deze twee akkers, ter grootte van 3 morgen, werden in 1658 door de 'De edele Kerkenraad der kerken van Maarssen' gekocht van Jac. Cocq de Pineale voor *'twee duysent ende vijftien gulden ende daer boven noch twee Rosenobels (gouden muntstuk) voor des H. vercoopers Huysvrouwe'*. Waarschijnlijk was grondeigenaar Hendrick Goijerden, in 1629 iemand die zelf boerde. In de eerste helft van de

De hofstede Elsenburg
voor de verbouwing.

zeventiende eeuw ging het goed met de landbouw en nam ook de waarde van de grond toe. Dat bracht later kooplieden en speculanten ertoe de grond op te kopen om die later met winst weer van de hand te doen.

In 1641 werd Johan Huydecoper ambachtsheer van Maarsseveen waarbij zijn grondgebied nog wat werd uitgebreid. De ene helft van zijn gebied kreeg de naam Oud-Maarsseveen en het gebied met daarin het 'hooge land' met zijn akkers ging behoren tot Nieuw-Maarsseveen. Na 1650 komt de klad in de agrarische sector als gevolg van een algemene recessie. Na 1665 werd het eigendom in diverse stukken gesplitst die regelmatig werden doorverkocht. De vierde en de vijfde akker waren leenland van de Staten van Utrecht. In 1659 werd Willem van Zuilen eigenaar en daarna zijn echtgenote Johanna van Snellenberg. Van 1665 tot 1715 werden Joost Janse Broek en na zijn dood zijn vrouw Grietje Jans Otterspoor de nieuwe eigenaren en daarna kocht Theodorus de Leeuw, Heer van Abcoude en tevens koper van de buitenplaats Elsenburg, in 1716 de twee akkers, 3 morgen groot, voor f 1400. Hij verkreeg ook andere akkers en liet op het 'hooge land' ofwel de 'Overplaats' een Frans classicistische tuin aanleggen met op de plek van 'het weiland van Spelt' een *'Capitaal Bosch met verscheidene Kruis-lanen'*. Latere eigenaren laten de tuin herinrichten in Engelse landschapsstijl. Op 25 mei 1810 lieten de toenmalige eigenaren de buitenplaats en de gronden veilen en toen dat niet lukte, werd de buitenplaats gesloopt.

Verkoop van de 'Overplaats' in 1813

Willem Huydecoper was eigenaar van de buitenplaats Doornburgh en kocht in 1813 de grond van de Voorplaats van de gesloopte buitenplaats Elzenburg. De 'Overplaats' ofwel het bouwland

was 9 morgen en 300 roeden groot. Het bouwland werd op 25 september 1813 gekocht door Unico Willem Tutonicus Cazius, grondeigenaar te Utrecht voor een bedrag van 3900 Hollandse guldens. De daarachter gelegen weilanden gingen naar Anna Elizabeth Hooft. Cazius en zijn vrouw verkochten de grond een half jaar later door voor f 4500 aan Gerrit van Schaik, landman en woonachtig in Zuilen. Vervolgens kwam het in handen van Hannes van Seldenrijk die het in 1823 legateerde aan Gerardus van Nooij, aartspriester van de Rooms-Katholieke Gemeente te Maarssen. Na zijn dood in 1832 werd de 'Rooms Katholieke Kerk' van Maarssen tot 1866 de eigenaar. Jonkheer Mr. Joan Huydecoper, bewoner van Goudestein, wilde de 'Overplaats' graag hebben om het gebied aan te laten sluiten bij zijn bezit Doornburgh. Hij ruilde een perceel van zijn grond nabij de huidige rooms-katholieke begraafplaats aan de Straatweg voor de 'Overplaats' met bijbetaling van f 21.700. Hij liet daar de boerenhofstede Elsenburg bouwen.

Oplevering van de boerenhofstede

De bouw van de boerderij aan de Klokjeslaan begon in 1868 of 1869 en zij werd in mei 1870 als woning betrokken. De boerderij is te typeren als een langhuisboerderij, waarvan het woonhuis en het achterhuis onder één dak in elkaars verlengde liggen (zie afbeelding 4). Volgens de steen die in de gevel is ingemetseld, werd de 'eerste steen' op 21 maart 1870 gelegd door het vijfde kind, Joost Marinus, van de Huydecopers, toen de bouw al

ver gevorderd was. Het verzoek van Huydecoper begin 1870 aan het gemeentebestuur, om aan de Brandspuitlaan (thans Klokjeslaan) de nieuwe toegang tot de hofstede te maken, werd direct ingewilligd.

Het verhaal gaat dat het echtpaar de boerderij liet bouwen voor *'één van zijn drie zonen, die niet goed kon leren'*. Geen van de zonen is echter boer geworden want in mei 1870 begon de 32-jarige Wil-

Die ruim twee hectaren
hebben al jaren een zeer
warme belangstelling van
projectontwikkelaars met
plannen voor woningbouw
met villa's en appartementen.
De cheques met
miljoenenbedragen liggen
klaar voor een handtekening.

lem de Soede uit Maarssen als zetboer. De naam van de architect en de bouwer is niet bekend. De boerderij is opgezet als akkerbouwbedrijf. Het werd in die tijd voornamelijk gehouden voor de mest. Daarbij kwam dat de akkers direct rond het erf, gezien de doorlatendheid van de zavelgrond en hun hoge ligging, zeer geschikt waren voor bouwland.

In 1870 werd de naam van de hofstede waarschijnlijk geschreven met een z. Op een foto uit 1918 is de naam namelijk (waarschijnlijk) als ELZEN en BURG te lezen. De huidige opschriften luiden echter ELSEN en BURG. In 1945 waren de medailles niet beschilderd. C. Spelt (1916-2004) gaf de Maarssense huisschilder Grimm sr. de opdracht om er Elzenburg op te zetten. De heer Grimm wist

zeker dat de z een s moest zijn en hij heeft zijn zin doorgedrukt. Hij heeft niet de koopcontracten waarin Elsenburg met een z werd geschreven, maar wel de geschiedenis waarin de buitenplaats voornamelijk geschreven werd met een s, aan zijn kant gekregen.

Van akkerbouw naar veeteelt

De akkers van het bouwland lagen na het ruimen van de landschapstuinen in 1813 waarschijnlijk haaks op de Klokjeslaan. De afstand die het water over het maaiveld naar de sloot aflegde, werd ermee verkort. Rond 1870 had men positieve verwachtingen over de ontwikkeling van akkerbouwproducten, maar de vooruitzichten kantelden toen Amerikaans graan in grote hoeveelheden goedkoop op de Europese markt kwam. Koeien waren voor de mest niet meer zo nodig vanwege de uitvinding van de kunstmest. Langzamerhand werd duidelijk dat de melkveehouderij en de varkensfokkerij winstgevender waren. In 1892 was de omschakeling al gemaakt. De akkers waren omgevormd tot malse weiden. Er kwamen meer varkens en melkvee en de huisvesting werd daartoe ook aangepast en vergroot. Een deel van de dienstboden en knechten woonde op de boerderij, een ander deel verbleef in hun woningen in Maarssen of bij hun ouders.

Willem de Soede en zijn vrouw vertrokken op 10 mei 1889 van Elsenburg en pachtten de boerderij 't Slijk aan de overkant van de Vecht die ook eigendom van Joan Huydecoper was. Zij werden opgevolgd door Ferdinand Jan van der Geer en Hendrika van Ginkel met hun drie volwassen zonen. Ferdinand Jan was daarnaast nog tapper. Waarschijnlijk was de linker voorkamer van de boerderij, vanuit de voordeur gezien, de plek van de tapperij. Na de dood van Joan Huydecoper in 1890 nam zijn zoon Jan Elias, die in Utrecht woonde, de hofstede en enige andere percelen over voor de taxatieprijs van f 33.000. In 1892 kwamen Aart Verweij en Maria Ida Korver uit Kamerik op de boerderij wonen. Zij hielden alleen vee. Zij betaalden tot hun vertrek in 1912 voor de huur van de boerderij en het weiland f 2.000 per jaar. Na de dood van Jan Elias Huydecoper in 1911 werden een jaar later alle eigendommen van de Huydecopers in Maarssen en Maarsseveen op een veiling verkocht.

Eigenaren na Huydecoper

Willem Schoenmaker, veehouder te Maarssen, kocht de hofstede en het 'hooge land' in 1912 voor f 25.800. Een voorwaarde was dat hij belast werd met het onderhoud van de Klokjeslaan '*vanaf den Diependaalschen dijk tot aan de Driehoekslaam*'.

Een andere voorwaarde was dat er erfdienstbaarheid (servituut) werd gevestigd op de grond, waarbij er nimmer enige opstallen of opgaande bomen mochten komen waardoor het uitzicht op en over het weiland kon worden belemmerd. Later werd de veehandelaar Antonie Oskam uit Breukelen eigenaar van de boerderij voor een bedrag van f 20.000 en huurde Willem Schoenmaker de boerderij vervolgens tot zijn dood op 15 november 1944. Antonie Oskam overleed begin 1944 en nu verhuurde de familie Oskam de hofstede aan Cornelis Spelt sr., geboren in 1916 (roepnaam Kees).

Hij was op 19 april 1945 in Weesp getrouwd met Anna Alida van Heemert (roepnaam Annie). Het echtpaar kon niet onmiddellijk op de boerderij gaan wonen, want die bleek bezet te zijn door een Duits peloton. Dat hield zich schuil op de terugtocht onder de bomen van Goudestein terwijl de paarden op Elsenburg werden verzorgd. De financiële kant van de verhuur was in handen van een notaris van de familie Oskam die in Barneveld woonde. Kees fietste elk jaar met f 1.200 op zak naar Barneveld om daar de huur te voldoen. Annie en Kees kregen drie kinderen waarvan de oudste, Aartje, na 14 dagen overleed.

Cornelis (Kees) Spelt jr., de latere gulle geveer, werd geboren op 27 februari 1948 (zie afbeelding 5). Op 15 december 1952 kopen Kees en Annie de hofstede voor f 26.000 met het deel van het 'hooge land' dat volgens het servituut uit 1912 niet bebouwd mag worden. Het overige deel was toen al bemachtigd door de gemeente Maarssen om er de Dichterswijk te bouwen. Na de bouw van de wijk resteerden bij de boerderij nog twee hectaren

en iets meer dan zestig are aan weiland. Om de krapte aan grond op te vangen werd elders in het Lanenkwartier land bijgekocht en werden percelen in de buurt gehuurd. Er brak echter voor Kees en Annie een onzekere tijd aan.

Voortbestaan boerderij onzeker (1951-1981)

Oorspronkelijk figureerde de boerderij in een decor van weilanden binnen de coulissen van het hoog opgaande hout van lanen en landgoederen. Tijdens de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog werden in Nederland in hoog tempo woonwijken gebouwd. Dat gold ook voor Maarssen. De nieuwbouw in Maarssen concentreerde zich toen aan de noordzijde van de bebouwde kom. De boerderij zou opgeofferd worden aan de woningbouw van de Dichterswijk en de bewoners zouden elders een nieuw bestaan moeten vinden. Kees Spelt sr. verzette zich echter tegen deze plannen omdat zijn boerderij niet meer levensvatbaar zou zijn. In het besluitvormingsproces, waarbij ook de provincie een belangrijke rol had, speelde de eerdergenoemde erfdienstbaarheid – het niet mogen bebouwen van de gronden – een compliceerende rol. Het gewicht van het servituut verdween echter toen de nieuwe eigenaren van de buitenplaatsen, de gemeente van Goudestein en de Stichting van de Kanunnikessen van het Heilig Graf

Kees Spelt en Annie Spelt-van Heemert met hun twee kinderen Cornelis (Kees) en Zwaantje (Zwani) in 1952 Foto: K. Spelt jr.

van Doornburgh, niet vasthielden aan de erfdiensbaarheid. In 1957 werd de sloot voor de boerderij langs de Klokjeslaan gedempt en daarmee, zo vertelde Kees Spelt jr., verdween ook het geluid van de kikkers en de zwaluwen dat hij als jongetje altijd hoorde. In 1960 verleenden B&W toestemming om het zorgcentrum te bouwen. De Stichting Maria Dommer betaalde Kees Spelt sr. voor de 60 are f 9,50 per vierkante meter. In 1992 werd het zorgcentrum uitgebreid met 46 aanleunwoningen. Door de architectuur, het grote volume en de opvallend kleur is het complex prominent aanwezig op de weide. De discussie tussen gemeente en de provincie over de omvang van het uitbreidingsgebied Dichterswijk, waarbij de provincie er geen voorstander was om de woningbouw tot aan de Diependaalsedijk door te laten lopen, is formeel nooit afgesloten. Om die reden en vanwege het feit dat de grond van de boerderij en de weide nooit was opgekocht, is de bouw van Dichterswijk aan de achterzijde van de boerderij gestopt. In het bestemmingsplan Vechtoever-Noord van 1977

werd aan het restant van de weide de bestemming agrarisch gegeven. Het werd toen ook een door het Rijk beschermd dorpsgezicht. In het bestemmingsplan Maire Hofstede van 1981 kreeg het erf van de boerderij een agrarische bestemming. Het gevolg was dat de boerderij aan de achterkant (P.C. Hooftstraat) ingebouwd is door een woningblok en dat een kleine strook weiland langs de Vondelstraat eigendom van de gemeente is.

Kees en Annie kozen er bewust voor om het veebedrijf met beperkte armslag voort te zetten. Op 25 september 1981 zette Kees de laatste melkbus aan de weg en ging hij met pensioen (zie afbeelding 6). Op 3 juli 1987 kwam de boerderij nog in het nieuws omdat de hooiberg in brand vloog. Vermoedelijk was de brand aangestoken. In de laatste jaren bestond de veestapel nog maar uit vijf lakenvelder hoenders. Op 2 december 1999 werd zoon Kees Spelt jr. door een schenking van zijn ouders de nieuwe eigenaar van het weiland, groot 2 hectare, 6 are en 72 centiare. Als gebruiker

Kees Spelt sr. zet op 25 september 1981 de laatste melkbus aan de weg.
Foto Kees Spelt jr., 1981.

besteedde hij het werk uit aan veehouders uit de buurt, De Kruijf uit Breukelen en Van Woudenberg uit Maarssen. Kees en Annie verhuisden in 2002 naar het woon- en zorgcentrum Maria Dommer. Kees Spelt sr. overleed daar op 15 juli 2004. Annie verhuisde naar het Zorgcentrum Snavelenburg waar zij op 4 augustus 2007 overleed.

Woon- en werkerf

Na twee jaar oriëntatie en overleg met architecten over de mogelijkheden van het perceel kwam Kees Spelt jr. in 2003 met het plan om het perceel, dat in feite toch een bedrijfsterrein was, om te toveren tot het 'woon- en werkerf Elsenburg' voor zes thuiswerkende ondernemers; zes ruime woningen met atelier, kantoor of behandelruime met parkeergelegenheid. *'Het idee van een boerenwerf waar alles op uit kwam'*, zo zei Kees, *'was me heilig. Daar zou ik dan zelf ook wel willen wonen'*. Het plan is aan de gemeente aangeboden, maar door de toenmalige wethouder zonder discussie verworpen. De hofstede werd vervolgens in 2005 in zijn geheel verkocht. Thans worden de boerderij en de bijgebouwen door drie verschillende eigenaren bewoond. Boerderij en weiland vormen samen een door het Rijk beschermd dorpsgezicht.

De toekomst van het land van Spelt

Kees Spelt jr. heeft naast de historische studie in 2001 door landschapsarchitect Anja Guinée een ruimtelijke verkenning met enige varianten laten uitvoeren. Daarbij was de historische zichtlijn drager van de verkenning. Op grond daarvan heeft Kees in een stedenbouwkundige visie geschetst op welke wijze de hofstede en het weiland als entiteit in het stedelijke weefsel van de omgeving kan worden verankerd. Dat kan het best door het – in contrast met de omgeving – een boerenenclave binnen een stedelijk gebied te laten zijn. Het geheel moet visueel worden afgeschermd van het aanzicht van de woningbouw van de Dichterswijk en het grote en massieve volume en de opvallende kleur van het Woon- en Zorgcentrum Maria Dommer. Vanaf de Diependaalsedijk en het begin van de Klokjeslaan blijft een inblik op de boerenenclave bestaan. Op die manier krijgt het geheel een karakteristieke, stabiele opzet (zie afbeelding 7). Op basis van die opvatting is Kees in gesprek

gegaan met de Stichting Het Utrechts Landschap. De uitkomst van het gesprek is bijgaande schets, met kersenboomgaard van verschillende rassen, meidoornhaag en lindeboom. Een wandelpad, een vurige wens van Kees, is wellicht iets voor de toekomst. Linksonder op de schets is een kleine strook land (A2788) nog bezit van de gemeente. Tussen het Utrechts Landschap en de gemeente zal nog overleg gevoerd worden of die strook in het herinrichtingsplan ingepast kan worden. Aangesloten kan worden bij de oproep van Ed Kamans in zijn bovengenoemde column in de VAR: *'O ja, er is nog een strookje grond van de gemeente, dat vast zit aan het weiland. Het lijkt toch niet dat de gemeente na deze geste nog moeilijk gaat doen'*.

Tot besluit de laatste strofe van het gedicht dat Kees voordroeg bij de overdracht:

*Als het land zou kunnen spreken,
en je nog vragen zou, waarvan geniet u nu eigenlijk
het meest?*

*Dan zou het zeggen:
'De beving van een hevige mollenfeest'. ●*

Noten

1. Cornelis Spelt (Kees) werd in 1948 geboren Maarssen en groeide op de hofstede Elsenburg op. Hij studeerde in Delft civiele techniek en werkte een aantal jaren als geotechnicus. Na een tweede studie Managementwetenschappen werkte Kees vervolgens bij het RIVM als hoofd van de afdeling Economie en Managementinformatie. Daarna werkte hij twintig jaar lang als zelfstandig organisatieadviseur. Hij voltooide op zijn 64e in 2012 het proefschrift 'Ontsnappen uit de ruimte. Over tijd, instantie en volgorde'.
2. Lucia H. Albers, Hanneke Helmink-Habes en Kees Spelt. Hofstede Elsenburg; historische studie in het kader van de herbestemming (2001). Uitgegeven door Albers Adviezen.
3. De boerderij en zijn bewoners worden ook besproken in het eerste boek (z.j.) van de driedelige uitgave door Henk Blaauw over de verdwenen en bestaande boerderijen in Maarssen en omliggende gebieden en in het standaardwerk Maarssen Geschiedenis en architectuur uit de serie Monumenten-Inventarisatie Provincie Utrecht (2007). Daarnaast schreef Jaap Kottman uitvoerig over de tuingschiedenis van Elsenburg in Periodiek 3 van de Historische Kring Maarssen (HKM) van 2019.

- Draaihek Doornburgh. v/h Elsenburgh III

32 www.historischekringmaarssen.nl

In 113 jaar van wagenmakerij via hout, ijzer, doe-het-zelf en vuurwerk naar keukens

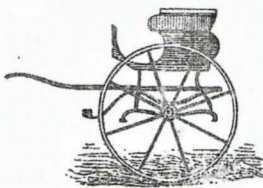
Rob Franse

In 1906 kwam de opa van Koos Verdonk, mijn gesprekspartner, uit Zeist naar Maarssen om te werken bij een wagenmakerij die hij in 1908 zou overnemen. Vanaf dat moment, 113 jaar geleden, zit de firma Verdonk dus al in Maarssen. Die eerste firma Verdonk heette voluit 'Wagenmakers bedrijf J.J. Verdonk' en was gevestigd aan de Achterstraat (nu Nassaustraat) nummer 6. Maarssen was toen nog een heel klein dorp en achter de Achterstraat waar nu het Pieter de Hooghplein ligt, was toen niets dan weiland, omringd door vele boerenbedrijven waarvan het merendeel veehouderij was. Die boeren hadden natuurlijk wagens nodig. Gewone boerenwagens voor doordeweeks en een echt mooi rijtuig, vaak een sjees, voor het zondags ter kerke gaan (of uit vrijen...). Beide soorten wagens werden gemaakt door de firma Verdonk. Het visitekaartje uit die tijd spreekt daarbij voor zich (zie afbeelding 1).

Wanneer je wagens bouwt, dan heb je hout nodig. Veel van dat hout kwam uit het bos van Doornburgh. De firma Verdonk had een afspraak om gepast gebruik te maken van het bijbehorende bos. Daartoe werden bomen omgezaagd die vervolgens voor zes tot acht jaar in het water langs de Diependaalsedijk lagen zodat het hout 'uitgewerkt' raakte. Vervolgens ging zo'n boom met een mallejan naar Nieuwer Ter Aa waar een grote zagerij was. Van Nieuwer Ter Aa

kwam het gezaagde hout met een wagen weer terug naar Maarssen waar het opgeslagen werd in een speciale houtloods. De essentie van zo'n loods was dat het hout goed kon drogen. Dat betekende dat de buitenwanden bestonden uit iets uit elkaar geplaatste latten zodat de wind er vrij doorheen kon waaien. Pas wanneer het hout goed droog was, kon het gebruikt worden om wagens te bouwen. Die houtloods stond achter de Achterstraat nummer 6, op de plek waar later de ingang van de doe-het-zelf winkel zou komen.

Wanneer je wagens maakt, dan heb je dus hout. Hout had natuurlijk ook de interesse van timmerlieden en andere bouwers, die om die reden Verdonk steeds beter wisten te vinden. Stukje bij beetje werd Verdonk daardoor een houthandel met werkplaats. Opa Verdonk had drie kinderen, een meisje en twee jongens. De oudste jongen (Jo) nam de zaak over en de jongste jongen (Ries) ging naar de tuinbouwschool in Wageningen. Helaas

J. J. VERDONK,
WAGENMAKER.

MAARSSSEN (ACHTERSTRAAT).

Verzoeken beleeft UEds. gunst en recommandatie.

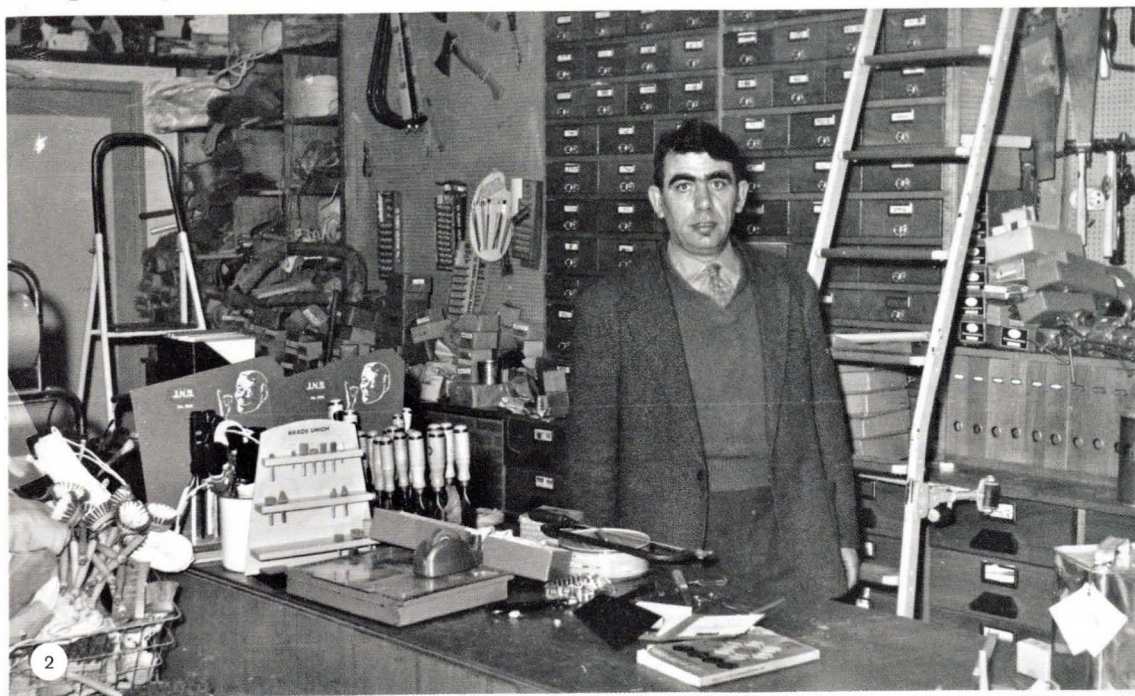
voor Ries was er in de moeilijke jaren dertig weinig werk en toekomst in de tuinbouw te vinden en dus werd besloten dat ook hij in de houthandel zou komen werken. Vanwege de groei van het bedrijf werd de werkplaats naar een huisje tussen de 'winkel' en de loods verplaatst. Daar stond één grote motor die via vele banden en assen alle benodigde machines aandreef. Ook gevaarlijke machines zoals de vlakbank, waar beide broers een stukje van hun duim en vinger aan kwijtraakten.

In 1939 wilde de familie Verdonk de zaak breder opzetten. Jo en Ries besloten tot uitbreiding met ijzerwaren, gereedschappen en huishoudelijke artikelen. Dat nieuwe gedeelte, direct naast de houthandel, werd gehuurd van Nieman. De vrouw van Ries (ze waren dat jaar getrouwd) runde deze winkel en Ries zelf kwam bij grote drukte van de werkplaats naar de winkel om te helpen. Het bleek, ondanks de oorlog, een schot in de roos. Klanten vonden het makkelijk dat hout en ijzerwaren vlak bij elkaar te koop waren.

In 1948 wilde Nieman uitbreiden en hij verzocht Verdonk uit te kijken naar een andere locatie.

Toevallig stopte de sigarenwinkel en het sigarenfabriekje van de firma Van Tellegen op de hoek van de Nassaustraat en de Nieuwstraat (nu Pieter de Hooghstraat). Deze locatie, waar nu Valentina bloemen zit, werd door Ries en zijn vrouw overgenomen. Daar, drie deuren verderop, ging 'IJzeren Verdonk' verder. De oorspronkelijke zaak werd opgesplitst zodat beide broers wat meer hun eigen weg konden gaan. De ruimte was eigenlijk veel te klein, zeker omdat er inmiddels ook onder andere huishoudelijke artikelen, potten en pannen werden verkocht. Om die reden werd er tussen 1948 en 1966 driemaal verbouwd totdat de gehele benedenverdieping winkel was. De winkel werd onder andere gekenmerkt door een enorme wand met laden en laadjes, zelfgemaakt natuurlijk. Ries was er reuzetrots op (zie afbeelding 2). Hij, zijn vrouw en de kinderen Koos, Kees en Joop, woonden daarboven.

Verdere uitbreiding van de winkel was niet mogelijk maar de handel groeide wel gestaag. Daarom werd er in de Pieter de Hooghstraat op de hoek met de Albert Cuypstraat aan de overkant een nieuw magazijn gebouwd. Dat gaf de ruimte om

verder te groeien in ijzerwaren, gereedschappen en tuingereedschappen. Koos trad na zijn diensttijd als firmant toe tot 'IJzeren Verdonk' en maakte op die manier die groei mee. Die groei werd mede veroorzaakt doordat de twee andere ijzerwarenwinkels in het dorp om verschillende redenen waren gestopt.

In 1972 bleek dat er voor 'Houten Verdonk' geen opvolging was. Koos, voluit Jacobus Johannes, niet te verwarren met zijn broer Joop (oud-wethouder die voluit Johannes Jacobus heet), zag hier een mooie kans in om beide zaken samen te voegen en zo gebeurde. In 1975 werd er begonnen met de nieuwbouw waarbij de verkoop natuurlijk gewoon door moest gaan. Dat betekende veel heen en weer gesjouw met de handel en de omvangrijke voorraden. Het bleek het allemaal waard te zijn. De gecombineerde winkel sloeg aan! Het was de tijd dat er gezegd werd 'Als Verdonk het niet heeft ...'. Toen ook concurrent Okkerman er mee ophield, kon er nog verder uitgebreid worden. Dat betekende vooral meer ijzerwaren en tuingereedschap. Daar kwam de verkoop van vuurwerk nog bovenop, wat om meerdere redenen 'een feestje' was. De winkel was inmiddels 800 m² groot en had een magazijn van 100 m² dat later nog verder zou worden uitgebreid.

Rond 1983 werd er in een deel van de winkel tevens gestart met de verkoop van keukens. Dat ging zo goed dat er vervolgens op de Pieter de Hooghstraat 1, aan de overkant en met de ingang op de Albert Cuypstraat, een showroom werd gestart waarin 16 complete keukenopstellingen stonden. Het was de eerste zelfstandige keuken-showroom in Maarssen.

Vanaf 1985 ging het allemaal nog sneller. Koos was inmiddels getrouwd met zijn huidige vrouw Anna. Haar opleiding en kennis, opgedaan bij grote bedrijven, gaf die extra zet om de firma Verdonk uit te breiden met vijf winkels buiten Maarssen alsmede met een beveiligingsbedrijf. In 1989 werd Verdonk keukens verplaatst naar Maarssenbroek zodat ook deze poot van de firma serieus kon (en zou) doorgroeien. Vanaf die tijd zou Koos zelf steeds minder in de winkel staan en steeds meer manager worden. *'Eigenlijk', zegt Koos, 'stond ik vanaf dat moment wat al te weinig in de winkel'.*

Het valt niet mee om voor zo'n groot bedrijf passende opvolging te vinden en na je zestigste zal je daar toch naar op zoek moeten. Je kunt niet eeuwig blijven werken. Bovendien was het werken in deze branche, zeker in de beginjaren, wel een aanslag op je rug. Gelukkig wilde zoon Martijn in 2004 Verdonk keukens overnemen. De overige bedrijven zouden tussen 2004 en 2007 verkocht worden. Jammer, maar het is niet anders. De firma Verdonk bestaat dus nog steeds en het is nog steeds een vertrouwd en gerenommeerd bedrijf. Graag memoreer ik dat mijn eigen Verdonk keuken al 15 jaar meegaat en nog steeds mooi is en in uitstekende staat verkeert.

Koos en Anna zijn samen en ze zijn trots op elkaar. Ze zijn tevreden over het feit dat ze op het hoogtepunt van het bedrijf meer dan 40 personen aan werk hebben kunnen helpen. Sommigen van hen hebben er zelfs 40 jaar gewerkt. Wel jammer dat vader het niet heeft kunnen zien. Koos is trots dat zijn kinderen hun eigen keuzes hebben gemaakt zoals hij dat decennia eerder ook deed. Het is wel jammer dat de doe-het-zelfzaak er niet meer is en jammer van het versleten lijf, maar hij is blij met de herinneringen en de relatie met al hun kinderen.

Aan het einde van ons gesprek neemt Koos mij mee naar de hal waar in een paar prachtige en goed uitgelichte vitrines de oude gereedschappen liggen van de wagenmakerij. Prachtig om te zien! Vooral de multifunctionele duimstokken en de grote handboren die nog door opa zijn gebruikt, maken indruk. Hij zou er gelukkig van worden wanneer dit zo behouden en getoond kan worden wanneer hij er niet meer is. Vervolgens lopen we door naar de garage. Deze blijkt geheel ingericht te zijn als een werkplaats met vele machines waaronder zelfs een lintzaag. En jawel, daar staat een deel van de wand met laadjes uit het oude 'IJzeren Verdonk'. Onverwoestbare kwaliteit dus die nog dagelijks gebruikt wordt. Mooi Koos. Bedankt voor je verhaal. ●

Uit de Oude Schoenendoos Deel 85

Hans Sagel

Bovenstaande foto, gemaakt in de tuin van Huize Westhill, stuurde Jaap Versteegh, van Kunsthandel Pygmalion aan de Langegracht, mij vrij recent toe (zie afbeelding 1). Hij schreef bij de foto: *'Deze dagen ben ik wat meer dan voorheen oude familiefoto's aan het bekijken en zo kwam ik deze tegen. Een groepje dames, waaronder mijn grootmoeder, Maria Euphrosine Bakhuis [1891-1964], staand tweede van links, en wat kinderen. Achterop staat geschreven Westhill te Maarssen 28 mei 1920. Mijn grootmoeder, ze was getrouwd met de jurist, professor mr. Simon van Brakel (1879-1953), zal daar op bezoek zijn gegaan vanuit haar belangstelling voor nieuwe ontwikkelingen binnen de pedagogiek.'*

Jaap Versteegh slaat met zijn laatste opmerking

waarschijnlijk de spijker precies op de kop. Aan de linkerhand van zijn grootmoeder staat op de foto namelijk Marie van Voorst van Beest (1875-1954). Zij is de altijd geheel in het wit geklede, charismatische oprichtster van de Westhill Kinderkapel, met de bijbehorende zondagsschoolmethode voor de jeugd. In die tijd kwamen velen bij haar langs om kennis te nemen van haar toen (begin twintigste eeuw) zeer vooruitstrevende aanpak van het godsdienstonderwijs.

Naast kennis over specifiek bijbelonderricht voor jongeren, die ze tijdens een studiereis naar Engeland had opgedaan, gebruikte ze voor haar methode de pedagogische inzichten van mensen als Friedrich Fröbel, Jan Ligthart en Maria Montessori. Belang-

rijke uitgangspunten bij de methode Westhill zijn dan ook, net als men bij de genoemde pedagogen vindt, het kind geven wat des kinds is, het kind tot zelfwerkzaamheid brengen en zijn medewerking trachten te verkrijgen. Daarbij is een sfeer van wijding en eerbied, verzorgd door alle participanten, essentieel. Hoogtepunt bij het werk van Marie van Voorst van Beest was de bouw van de nog steeds bestaande kinderkapel aan de Parkweg, die op 12 oktober 1913 feestelijk werd geopend. Naar verluidt, bekostigde ze de bouw van het kerkje door het verkopen van een boerderij in Maarssenbroek, die ze van haar ouders had geërfd.

Behalve voor het godsdienstonderwijs had mevrouw Van Voorst van Beest ook belangstelling voor het reguliere onderwijs. Wellicht mede door en voor de drie babymeisjes die zij in Engeland adopteerde, startte ze in 1918 met Willy van der Paardt ook een Montessori kleuterschooltje in de kleine zaal van de kinderkapel. Deze school bleef tot 1927 bestaan. Daarna zou het nog tientallen jaren duren voordat er in Fazantenkamp een Montessorischool tot stand kwam. Al met al was het dus op onderwijskundig gebied een inspirerende omgeving waar mevrouw Van Brakel-Bakhuis op bezoek ging. Een volgende vraag die zich aandient, namelijk met welke andere personen zij bij haar bezoek aan

Westhill in 1920 op de foto ging, is heel lastig te beantwoorden. Tientallen personen omringden Marie van Voorst van Beest immers tijdens haar leven. Jaren was het een komen en gaan van bezoekers en medewerkers in Huize Westhill. In het in 1975 door mevrouw E. ter Beek geschreven boekje *Westhill, leven en werk van Marie van Voorst van Beest*, wemelt het in ieder geval van namen. Bij één van de portretfoto's in dit werkje las ik de naam Itte Meyeringh. Zo op het eerste gezicht lijkt zij wel op één van de staande dames rechts van mevrouw Van Voorst van Beest op de foto. Verder zouden de kinderen, die we deels zo netjes op hun stoeltjes zien zitten, de pleegdochters Elsie May, Evelyn en Liesbeth kunnen zijn. Dit zijn echter zeker geen vaststaande feiten en daarom is iedere verbetering en/of aanvulling van de namen uiteraard van harte welkom.

De tweede foto, gedateerd mei 1934, werd al in 2009 via Henk Blaauw aan de Kring ter beschikking gesteld door mevrouw Buitendijk uit Maarssenbroek. Hij bleef vooral zo lang liggen omdat er zo veel onbekende, maar ook onherkenbare personen op staan en dat is vanzelfsprekend wat minder leuk voor de lezers. In dit geval is alleen van de oudere man, rechts van het midden op de achterste rij, bekend dat hij de vader van mevrouw Buitendijk is. Omdat deze foto wel een heel mooi beeld geeft

van een kinderbijeenkomst in de grote zaal van de Westhill-kapel, past hij natuurlijk wel goed bij het bovenstaande verhaal. Op de foto zien we dat er door een grote groep kinderen, allen netjes gekleed, aandachtig wordt geluisterd naar de bijbelvertelling door de leidster (zie afbeelding 2).

Alleen al aan de stoeltjes waarop zij zitten, speciaal aangeschaft bij de inrichting van de kinderkapel, is te zien dat er met de kleintjes rekening wordt gehouden. Datzelfde gold voor al het lesmateriaal, bijvoorbeeld de zangbundeltjes en leesboekjes die speciaal voor de Westhill-methode werden ontwikkeld en uitgegeven. Heel wat mensen in Maarssen hebben nog goede herinneringen aan de kinderka-

pel en hetgeen ze daar leerden. Zij zullen mevrouw Van Voorst van Beest en de vele medewerkers en -werksters die in haar voetsporen traden, daarvoor dankbaar zijn. Herkent u mogelijk nog één of meerdere personen op deze foto – het is inmiddels wel 86 jaar geleden dat hij werd gemaakt – dan horen we dat uiteraard graag!

Hebt u op- of aanmerkingen naar aanleiding van deze rubriek of misschien zelf een voor publicatie geschikte foto, dan wordt u vriendelijk verzocht dit schriftelijk of telefonisch door te geven aan J.H. Sagel, Van Lingelaan 85, 3602 PB Maarssen, tel: 0346-561457, e-mail: hanssagel@gmail.com ●

Wie komt de redactie van ons Periodiek versterken?

De redactie van het Periodiek zoekt een nieuw redactielid: iemand die het leuk vindt om mee te werken aan het vier keer per jaar uitbrengen van het Periodiek van de Historische Kring Maarssen (zie voor meer informatie www.historischekring-maarssen.nl/periodiek).

De redactie komt viermaal per jaar bijeen. Tussentijds is er onderling overleg tussen redactieleden over de voorbereiding van het uitbrengen van elke editie.

Algemene taken redactielid:

- Ideeën genereren voor nieuwe artikelen/ suggesties voor auteurs
- Begeleiding auteurs door middel van overleg en advies
- Deelname aan redactievergaderingen viermaal per jaar
- Eventueel zelf artikelen schrijven/onderzoek doen
- Lezen van en adviseren over binnengekomen artikelen en overleg met auteur
- Meewerken aan redigeren van kopij

Tijdsinvestering:

gemiddeld ongeveer vier uur per week.

Het is ook mogelijk om de verantwoordelijkheid voor een bepaalde rubriek op zich te nemen, bijvoorbeeld de rubriek 'Nieuwe boeken'.

Dit betekent dan:

- In principe vier keer per jaar de rubriek laten verschijnen (twee pagina's)
- Boeken signaleren voor rubriek en (laten) aanschaffen
- Boeken uitzetten bij mogelijke recensenten
- Eventueel recensie-exemplaren opvragen bij uitgeverijen

Profiel:

- Goede beheersing van de Nederlandse taal in woord en geschrift
- In staat zijn teksten zodanig te bewerken dat de leesbaarheid wordt bevorderd
- Samenwerkingsgericht op basis van duidelijke afspraken en heldere wederzijdse verwachtingen
- Interesse in het cultureel erfgoed van Maarssen en de Vechtstreek

Voor nadere informatie kunt u contact opnemen met de secretaris van de redactie:

Arjan van Weele. Telefoon 06-53 3929 24
of e-mail: a.j.vanweele@gmail.com

het oude regthuys

eetcafé • feestcafé • catering

laan van niftarlake 101 • 3612bp • tienhoven
telefoon 0346 - 28 13 82 • website hetolderregthuys.nl

HAIRFASHION

maarssen

HAIRFASHION MAARSSSEN
PROFESSIONALS
IN HAARVERZORGING

EEN MOMENT
VOOR JE HAAR
EN VOOR JEZELF

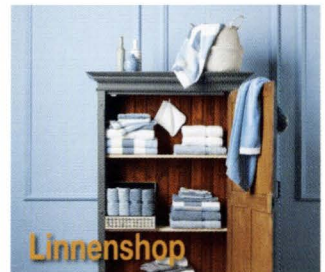
PERSOONLIJKE AANDACHT EN DESKUNDIG ADVIES

DIRECT EEN AFSpraak MAKEN
TEL. 0346 562032
HAIRFASHIONMAARSSSEN.NL

OF DOWNLOAD
ONZE APP

HAIRFASHION MAARSSSEN | KAATSBAAN 3 | MAARSSSEN

de Graaff

slapen/bedmode/lingerie/linnenshop

Kaatsbaan 48
3601 ED Maarssen
0346-562122
www.degraaffmaarssen.nl

aankoop • taxaties
verkoop • hypotheken
verhuur • nieuwbouw

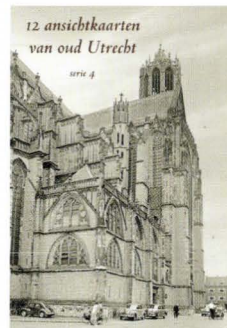
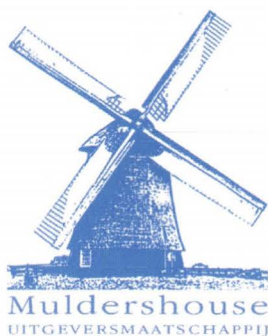
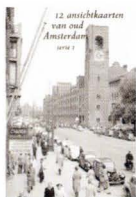
Sterk door Service!

Nassastraat 14
3601 BG Maarssen
0346 - 58 50 30

ritter@era.nl
www.eraritter.nl
erittermakelaardij
@ERA_Ritter

**Afbeeldingen en foto's uit een andere tijd. Kunst van alle tijd.
Gevat in kalenders of doosjes met ansichtkaarten. Bekijk onze website!**

muldershouse.nl